

EKSPERTU KONSILIJA “ZINĀTNES POLITIKA — HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU LOMA VALSTS UN SABIEDRĪBAS ATTĪSTĪBĀ” ZIŅOJUMS UN SLĒDZIENS

Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas organizētais konsilijs notika LZA Augstceltnē 2019. gada 27. martā.

Konsilijā piedalījās: LR izglītības un zinātnes ministre Ilga Šuplinska, Aleksandrs Mārtiņš Blūms un Kristīne Krūmberga (abi Izglītības un zinātnes ministrija (IZM)), Ieva Maurāne (Kultūras ministrija), Laura Bužinska (VIAA Apvārsnis 2020 Nacionālais kontaktpunkts), LZA īstenā locekle Maija Kūle (Latvijas Universitātes (LU) Filosofijas un socioloģijas institūts), LZA īstenā locekle Ilga Jansone (LU Latviešu valodas institūts), LZA īstenā loceklis akad. Guntis Zemītis (LU Latvijas vēstures institūts), LZA īstenā locekle Maija Burima (Daugavpils Universitāte), LZA korespondētājocekle Tatjana Koķe, LZA goda loceklis Zbigņevs Stankevičs, *Dr. art.* Anda Beitāne (J.Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija), *Dr.* Marija Semjonova (LU Humanitāro zinātņu fakultāte).

Pamatinformācija

Šajā sadaļā starp citiem avotiem izmantoti arī fakti no Konsilijā sniegtā A. M. Blūma (IZM) ziņojuma.

Pēdējos gados Eiropas Savienības institūcijās un arī Latvijā izpratne par tematisko loku, kas skar humanitārās un sociālās zinātnes (turpmāk HSZ), ir uzlabojusies. Veidojot galveno Eiropas zinātnes un pētniecības attīstības programmu — Apvārsnis 2020 (*Horizon*

2020), tika atzīts, ka HSZ integrācija citās pētniecības nozarēs dod lielas iespējas, bet nav viegla. Pārejot no Apvārsnis 2020 uz Apvārsnis Eiropa P&A ietvarprogrammu, arvien lielāka nozīme būs HSZ horizontālajai integrācijai, kurai ir būtiska loma jaunu zināšanu un inovatīvu, starpdisciplināru risinājumu radīšanā, kas kalpotu gan sabiedrības, gan tehnoloģiju attīstības interesēs.¹ Papildus HSZ integrācijai pētniecībā citās zinātnes nozarēs, Apvārsņa 2020 programmas pilārā “Sabiedrības problēmu risināšana (*Societal Challenges*)” ir vairākas programmas pētniecībai HSZ: SC6 — “Eiropa mainīgajā pasaulē — iekļaujoša, inovatīva un domājoša sabiedrība (*Europe in a Changing World — Inclusive, Innovative and Reflective Societies*)” un SC7 — “Sabiedrības drošība (*Secure Societies — Protecting Freedom and Security of Europe and its Citizens*)”² HSZ ir sevišķi liela nozīme. HSZ var atrast vietu arī pilārā “Zinātne sabiedrībā un zinātne sabiedrībai” un citos³.

Sekojojot Eiropas Savienības (ES) politikai, arī Latvijā HSZ tiek pievērsta lielāka uzmanība. No deviņiem Latvijā oficiāli nosauktajiem prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018.–2021. gadam četri ir HSZ jomā (Ministru kabineta rīkojums Nr. 746, pieņemts 13.12.2017 “Par prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018–2021”). Tie ir:

- Latvijas valstiskums, valoda un vērtības, kultūra un māksla;

- zināšanu kultūra un inovācijas ekonomiskai ilgtspējai;
- demogrāfija, sports, atvērta un iekļaujoša sabiedrība, labklājība un sociālā drošums-pēja;
- valsts un sabiedrības drošība un aizsardzība.

Latvijā zinātnes, tehnoloģiju un inovācijas politikas virsmērķis ir Latvijas zināšanu bāzes un inovāciju kapacitātes attīstība un inovāciju sistēmas koordinācija.⁴ Virsmērķim ir noteikti vairāki apakšmērķi, kuru sasniegšanai nepieciešama arī HSZ iesaiste: veidojot efektīvāku zināšanu pārnese vidi, veicinot Latvijas zinātnes starptautisko konkurētspēju, attīstot cilvēkkapitālu, informējot sabiedrību par zinātnes sasniegumiem, kā arī popularizējot inovatīvu darbību un tehnoloģiju attīstību. No oficiālajiem formulējumiem izriet, ka Latvijā zinātnes, tehnoloģiju un inovācijas politikas uzdevums ir radīt zināšanu bāzi un cilvēkkapitālu visās zinātnes nozarēs, kā arī — pētniecība tautsaimniecības nozaru attīstībai.

A. M. Blūms savā ziņojumā pastāstīja, ka HSZ no valsts līdzekļiem tiek finansētas galvenokārt caur Fundamentālo un lietišķo pētījumu programmu (2018. gadā HSZ finansēti 6,02 milj. EUR, tas ir 22% no kopējā programmas finansējuma) un valsts pētījumu programmām (VPP) (2018. gadā — 6,1 milj. EUR (VPP "Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai" un VPP "Latviešu valoda")). Kopš 2018. gada VPP finansē no nozaru ministriju līdzekļiem — HSZ jomās šobrīd finansētas Izglītības un zinātnes ministrijas (kā nozares ministrijas) VPP. Sakarā ar divu minēto VPP atvēršanu pētniecībai HSZ no valsts budžeta piešķirts vairāk nekā puse no 2018. gadā izsludināto VPP finansējuma.

IZM katrai Viedās specializācijas (RIS3) jomai un HSZ kā RIS3 horizontālajai jomai ir noteikts viens eksperts, kas analizē attiecīgajā jomā ietilpstošo zinātnes nozaru datus. HSZ eksperts ir A. M. Blūms. Par HSZ, tāpat kā par citām nozarēm tiek apkopota to

raksturojošā kvantitatīvā un kvalitatīvā informācija, un uz tās pamata veiktās analīzes tiek izmantotas nozares politikas veidošanā.

Gaidītais pētījumu rezultāts vai pievienotā vērtība gan Apvāršņa 2020 programmā kopumā, gan Latvijā finansētajiem pētījumiem ir ietekme tās dažādajās izpausmēs (sociālā ietekme (sociālie uzlabojumi), akadēmiskā ietekme (piem., jaunas metodoloģijas), ekonomiskā ietekme (jaunas darba vietas, jauni produkti un pakalpojumi, ekonomiskā izaugsme)). Latvijā minētajām jomām ir pievienota ceturta ietekmes joma — ietekme uz rīcībpolitiku. Nosauktās ir ietekmes mērīšanas pamatkategorijas, bet ietekmes rādītāju klāsts var būt plašāks. Ietekmes kritērijs Apvāršņa 2020 trešā pīlāra apakšprogrammas pietiekumu vērtēšanas procesā pēc punktu skaita ir līdzvērtīgs zinātniskajai izcilībai⁵.

Programmā Apvāršnis 2020 paredzēta HSZ integrācija programmā (paredzēts, ka HSZ sniedz horizontālu piensumu citu nozaru pētījumiem). Arī Latvijā Viedās specializācijas stratēģijā sociālās un humanitārās zinātnes nozares iezīmētas kā jomas ar horizontālu ietekmi. A. M. Blūms skaidroja, ka atkarībā no analizēs iegūtiem secinājumiem, HSZ nozari var uztvert arī kā atsevišķu nozari.

Turpmāk tekstā nav atspoguļots IZM viedoklis — ministrija uzskata, ka horizontālā integrācija ir komplementāra, nevis izslēdzoša.

"Integrācijas" pieeja automātiski rada pieņemšanas vai nepieņemšanas situāciju. Galvenās jomas — zināšanu ietilpīga bioekonomika; biomedicīna, medicīnas tehnoloģijas, biofarmācija un biotehnoloģijas; viedie materiāli, tehnoloģijas un inženiersistēmas; viedā enerģētika, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas atbilst dabas zinātņu nozarēm un to iekļāvums ir nodrošināts gan finansēšanas, gan atzišanas aspektā. Sociālās zinātnes un, vēl jo vairāk, humanitārās zinātnes sistēmā var iekļauties tikai tad, ja tās ir izmantojamas dabas zinātņu interešu jomā. Tas ir iespējams lietišķajiem pētījumiem,

sevišķi sociālo zinātņu jomā (jauno tehnoloģiju tirgus izpēte, ieviešanas ietekmes, ekonomiskā efekta, sabiedrības attieksmes u.c. novērtējumi), bet gandrīz neiespējams fundamentālajos pētījumos HSZ jomā. Tādējādi, pat ja zinātnes politikas nostādnes pieļautu vienlīdzīgu attieksmi pret visām zinātnes nozarēm, izveidotā zinātnes sistēma⁶ nav piemērota šādas politikas īstenošanai. Ne velti, Apvāršņa 2020 ietvaros rīkojot ekspertu grupas un konsultācijas, tiek meklēta atbilde uz jautājumu, kā nodrošināt auglīgu un efektīvu HSZ integrāciju projektā? Risinājumi ir savdabīgi, piemēram⁷:

- apvienot HSZ un STEM⁸ ekspertus vienā komandā un visiem izstrādāt un apgūt vienotu projekta valodu;
- projekta rezultātus HSZ un STEM pārstāvjiem ziņot kopīgi;
- izveidot jauktu (HSZ un STEM) projekta rezultātu novērtēšanas institūciju;
- radīt un izkopt savstarpējas cieņas un ieinteresētības gaisotni starp HSZ un STEM ekspertiem, lai samazinātu naidīgu vai augstprātīgu attieksmi pret citas zinātņu nozares pārstāvjiem.

Ieteiktie risinājumi labi raksturo nepieņemšanas situācijas iespējamību un HSZ integrācijas grūtības, turklāt jāņem vērā, ka atbilde uz jautājumu — kā integrēt HSZ Apvāršņa 2020 programmā? — tiek meklēta par to HSZ daļu, kura teorētiski varētu atrast vietu programmas projektos, papildinot dabas zinātnieku devumu. Bet ko darīt ar to HSZ daļu, kas tur iekļauties pat teorētiski nevar? Kur paliek fundamentālie pētījumi HSZ jomā, kurus dabas zinātņu jomā var finansēt Apvāršņa 2020 ietvaros? Atbilde ir — tos kopējas nācijas identitātes un patības saglabāšanas vārdā finansē no sabiedrības kopējiem līdzekļiem — valsts budžeta. Latvijas valsts to nav atteikusies darīt, turklāt, kā minēts iepriekš, pieejamo līdzekļu klāsts un apjoms vismaz humanitāro zinātņu nozarēm pēdējos gados ir palielinājies, taču joprojām nav pietiekams.

Pieredze liecina, ka labvēlība vai nelabvēlība ir atkarīga no uzskata par nozares devumu un uzdevumiem. Sajūtu, ka iegūtais finansējums ir pārāk mazs un tas kavē HSZ nozaru pilnvērtīgu attīstību, sekmē nepierādīta proporcija finansējuma sadalījumā starp dabas un inženierzinātnēm (turpmāk izmantots saīsinājums DIZ) un HSZ⁹ un atklāti nievājoša attieksme pret gandrīz visām HSZ nozarēm un zinātniekiem, kuru cēlonis ir neizpratne par HSZ devumu valsts un sabiedrības attīstībai un pieņemums, ka DIZ un HSZ devuma novērtēšanas kritēriji un metodikas var būt vienādas ("salīdzinot vienā finansējuma telpā, kritērijiem un metodikām ir jābūt vienādām"). Skaidrību var radīt pamatoti ietekmes un kvalitātes mērījumi, tāpēc konsilija dalībnieki atbalstīja IZM izvirzītos trīs jautājumus/uzdevumus:

- Kā izmērīt HSZ pētniecības ietekmi (zinātnisko, sociālo, ekonomisko, rīcībpolitikas u.c.), īpaši ietekmi uz sabiedrību, lai pamatotu publiskā finansējuma ieguldījumus?
- Kādas izmaiņas nepieciešamas labākai ietekmes novērtēšanai?
- Ar kādiem instrumentiem varētu veicināt tiekšanos uz ietekmi?

Diskusijas izklāsts

Konsilijam apspriešanai tika piedāvātas īsas tēzes par HSZ nozīmīgumu un attīstības nosacījumiem (sk. nākamo sadaļu), kas veidotas, pamatojoties uz akad. Maijas Kūles sagatavotajām tēzēm, taču eksperti pauda interesantas atziņas arī ārpus tēzēm. Tās apkopotas šajā sadaļā un pēc konsilija iestrādātas publicējamās tēzēs.

Konsilija dalībnieki vispirms uzklaušoja īso tēžu autorei **Maijas Kūles** ziņojumu, kurā viņa atkārtoja sagatavoto tēžu saturu (99. lpp. ziņojuma pielikums). Viņa atgādināja, ka 1990.–2000. gada sākumā, kad tika ieviesta grantu sistēma, zinātnieki to atbalstīja, jo likās, ka tā ir laba, inovatīva un radoša ideja, katram zinātniekam būs sava nauda. Taču jau

pēc desmit gadiem izrādījās un to saprata arī dabas zinātņu lielie institūti, ka granti nenoklāj visu zinātnes vajadzību. Tajā laikā arī sākās diskusija par dabas, tehnisko un inženierzinātņu un HSZ attiecībām. Tā ir sena tēma, diskusiju laikā visi visu saprot, bet lēmumu pieņemšanas brīdī HSZ tiek "apdalītas".

Maija Kūle uzsvera, ka joprojām ir maz rīku, lobiju, kas stiprinātu šīs valstij un sabiedrībai tik nozīmīgās nozares. Ir bijuši izrāvēni, kad DIZ pārstāvji, kas jau 1990.–2000. gada sākumā nokļuva vadošajās vietās Latvijas zinātnes pārvaldībā (ir tur vēl tagad), saprotot HSZ nozīmīgumu, ļāva palielināt HSZ finansējuma daļu kopējā zinātnes finansējumā. Bija arī tādi notikumi, kas demonstrēja atklātu krāpniecību, kad grupa, kas atbildēja par zinātnes finansējuma sadali, veidoja dažādus algoritmus un koeficientus, kas bija labvēlīgi DIZ. Tas notika brīdī, kad HSZ bija daudz zinātņu doktoru disertāciju, nozare izskatījās labi. Jānis Kristapsons, redzot, ka ir pamats pat paaugstināt HSZ finansējumu, ierosināja jaunu formulu, kurā disertāciju un monogrāfiju nozīme bija samazināta, un panāca, ka HSZ finansējums tika samazināts (R.K.: Tas notika brīdī, kad tika noteiktas ilgtermiņa finansējuma proporcijas starp HSZ un DIZ). Tā bija atklāta krāpniecība, taču visi nobalvoja, lēmums bija pieņemts un ir spēkā vēl tagad. HSZ zinātniekiem neliekas, ka tagad ir notikusi kāda izlīdzināšana vai ka šobrīd izmantotais algoritms būtu vairāk piemērots HSZ specifikai. Kaut kāds atbalsts tiek piešķirts, kaut vai tas, ka ministrijā ir nozīmēts atbildīgais par katru lielo zinātnes nozari, un Laura Bužinska¹⁰ ir cilvēks, kas strādā ar HSZ. Tas dod iespēju vairāk stāstīt par HSZ. Tas ir atbalsts, bet tikai mazs atbalsts un tas ir ministrijā. Latvijas Zinātnes padomē viss ir pa vecam.

Atšķirības starp dabas un HSZ pastāv, par to runā jau 100 gadus, un mēs to mācām saviem studentiem, stāstām viņiem par jaunākajiem filozofiskajiem secinājumiem, par sociālo fenomenoloģiju. Izrādās, ka mūsu zi-

nātnes vadības redzeslokā tas nav nonācis, viņi to nesaprot, viņiem tas nav pieejams. Vairākās zinātnes nozarēs, arī dažās sociālo zinātņu nozarēs, piemēram, tiesībzinātnēs, joprojām valda pozitīvisms, pozitīvisma metodoloģija, no kuras Eiropas modernās zinātnes ir jau aizgājušas — uz strukturālismu, sociālo fenomenoloģiju, īpaši uz hermeneitiku, bet mūsu zinātņu bloka pielīdzināšana dabas zinātnēm nozīmē pozitīvisma metodoloģijas uzspiešanu mūsu zinātnēm. Šie argumenti par zinātnes metodoloģiju atšķirību nav sasnieguši mūsu kolēģu ausis. Andrejs Siliņš (bijušais LZP priekšsēdētājs, tagad LZA ģenerālsekretārs) Maijai Kūlei vairākas reizes ir paudis savu nostāju, ka dabas zinātnieki atklāj likumus un dara to uz priekšu, un tas palīdz valstij un ekonomikai. Arī sabiedrībā un ekonomikā ir absolūti universāli likumi, bet jūs, HSZ, neprotat tos atklāt, un tāpēc jūs neesat pelnījuši samaksu par darbu, un tāpēc mūsu valstī ir tāda dzīve (krīzes). Kamēr jūs nesekosiet mūsu metodoloģijai un mūsu pieejai un neatklāsiet šos likumus, tikmēr mēs jums neko nedosim. Tas jau pat nav pozitīvisms, tas ir kaut kāds vulgārais materiālisms!

Tas, ka HSZ ir atšķirīgas, Rietumos ir aprakstīts daudzās grāmatās, to ir teikušas izcilas personības — ka HSZ ir specifisks devums — cilvēku attīstība, vērtības. Dabas un inženierzinātnes ar vērtībām nenodarbojas — tās nodarbojas ar faktiem, formulām, algoritmiem, jā, arī ar nozīmīgām lietām tautsaimniecībā un cilvēku dzīvē.

Kad Vims Blokmanis (*Vim Blockmans*)¹¹ bija Latvijā, viņa raksta tulkojums par humanitāro zinātņu specifiku bija publicēts "Zinātnes Vēstnesī", un tur bija izskaidrota humanitāro zinātņu loma. Latvijā arī to nerespektē un neņem vērā. Blokmanis rakstīja par to, ka humanitārām zinātnēm jāstrādā savai sabiedrībai un savā nacionālajā valodā. Valoda nav pielikums, tā rada terminoloģiju savā specialitātē, rāda pasaules ainu, paplašina redzesloku, veido kultūru, tautas pašapziņu,

mentalitāti, arī nostiprina demokrātiskās vērtības.

Tas, ka HSZ strādā nacionālās valodās, ir pašsaprotami. Jā, ir jāstrādā arī angļu valodā, bet, piemēram, filozofija ir attīstījusies arī vācu, franču valodu zemēs, arī Āzijā, tā nav tikai angļu valoda. Latviešu valodā radīto darbu rezultativitātes nīdēšana ir sasniegusi nenormālus apmērus. Piemēram, nosakot bāzes finansējumu, rezultativitātes rādītājos ieskaita tikai SCOPUS un WoS publicētos darbus, bet monogrāfijas neieskaita.

(IZM piezīme: bāzes finansējumā monogrāfijas ieskaita. Cits jautājums ir par tiem izdevumiem, kas ir nepieciešami sabiedrības vajadzību nodrošināšanai, bet nav gluži zinātniskas publikācijas (piemēram, populāri zinātniskas publikācijas).

Turpinot Maija Kūle atzīmēja, ka nevienlīdzība jūtama arī, piešķirot ekspertu tiesības. Viņa minēja piemēru ar Jāni Kalnaču (Vidzemes Augstskola), kurš ir sarakstījis 600 lpp. recenzētu monogrāfiju, bet eksperta tiesības viņam nepiešķīra, jo viņa darbs nebija SCOPUS raksts. Arī tas, ka monogrāfijas pielīdzina vienam rakstam, nav pareizi — vajadzētu pielīdzināt vismaz trim rakstiem.

Maija Kūle atgādināja par Respektējamo izdevumu sarakstu, kas Latvijā bija ieviests agrāk — arī tas nebija īsti godīgs. Arī ar monogrāfijām ir interesantas lietas, piemēram, Jelgavā izdotajai monogrāfijai ar 30 autoriem, katram autoram ieskaitīja pa vienai monogrāfijai.

Aleksandrs Mārtiņš Blūms iestarpināja informāciju par WoS *Emerging Sources Citation Index*. Savā ziņojumā viņš raksturoja teorētisko pieeju ietekmes mērīšanai. Prasība pēc ietekmes ir visām nozarēm vienāda, bet nozarēm ir specifika, kur iegūst ietekmi. Ietekmes definīcijas atšķiras. Papildus iepriekš minētajiem ietekmes veidiem atsevišķi izdalāma būtu arī pētniecības ietekme uz rīcībpolitiku.

Tātad jaunais novērtēšanas virziens ir — nevis orientēties uz darbībām, bet gan uz pētniecību. *Kellogg's Foundation* rāda izstrādātu

loģiskas modeli ietekmes noteikšanai. Modelis sākas ar ievadu — finansējums, tālāk darbība, un no tā veidojas pirmie rezultāti. Latviešu valodā pietrūkst vienotas izpratnes par terminiem, lai uzsvērtu atšķirības starp angļiskajiem terminiem *output* un *outcome*. Publikācija būtu *output*, citējamība ir *outcome*. Publikācija, kas ir daudz citēta, viena pati neparāda ietekmi — ietekme ir nākamais solis. Ieteicams arī sekot "*Altmetrics*" attīstībai, kurš mēģina uztvert zinātniskās darbības rezultātu sociālo ietekmi dažādos veidos, kas iespējams daļēji nosedz SHZ problemātiku.

Ir apspriežams, cik tālu to var izmantot Latvijā. Piekrit, ka ir ļoti grūti nokopēt modeli Latvijai, ir jāpielāgo. Taču, ja vērtēšanas kārtība ir zināma, rakstot projektus var un vajag uz to orientēties.

A. M. Blūms minēja vairākus labus pētījumus, kas raksturo, kā jāsaprot ietekme. Viņš minēja arī Lielbritānijas piemēru, kur ir izveidots īpašs budžets ietekmes stimulēšanai. Pētniekiem ir jāraksta īsi stāsti par viņu pētījumu devumu politikai, akadēmijai, sabiedrībai. Stāstus izvērtē citu nozaru zinātnieki, un par to dod zvaigznes, savukārt par tām universitātes saņem papildu finansējumu.

Zbignevs Stankevičs paslavēja ministri par labiem speciālistiem un norādīja, ka Blūma ziņojumā ir jūtama kompetence. IZM ziņojumu par pieeju HSZ vērtēšanai viņš novērtēja kā reālu mehānismu, metodiku, ko var izmantot kā starta paketi, un labi, ka tāda ir. Tur ir labas lietas (par 50%), bet pašlaik tā pauž tipiski tehnokrātisku pieeju. Maijas Kūles tēzēs ir dvēsele, bet IZM ziņojuma kvadrātiņos nav dvēseles, jo tur nav ne vārda par vērtībām, par to, ka pētījumi tiek vērtēti no tāda viedokļa, jā, ietekme gan ir, bet kas satur kopā sabiedrību. Sabiedrību satur kopā kopīgās vērtības, tas ir kopsaucējs.

Ja HSZ joma nestiprina vērtību kodolu, kas savieno cilvēkus un palīdz viņiem pārvarēt to egoismu, kas mūsos visos ir, atvērties uz otru, tad tādi jēdzieni kā kopējs labums,

subsidiaritāte, solidaritāte zaudē jēgu. Ja nav HSZ, kas strādā pie tā, tad vārdi “patriotisms, kultūras savdabība, identitāte” ir tukši. IZM ziņojumā nav ne vārda par to. Tas ir tehnokrātisks globalizētas sabiedrības projekts.

Viņš pastāstīja par tikšanos ar Junkeru¹², kuras laikā bija dota cerība, ka būs diskusija, taču īstenībā Junkers viens pats norunāja visu tikšanās laiku. Palika laiks tikai diviem jautājumiem, un viņš aizgāja. Tas ir piemērs, kad runā vienu, bet dara citu.

Ir labi, ka ir tādi piemēri, par kuriem ļoti kompetenti ziņoja A. M. Blūms, un ir labi, ka ir izpētīts tiešām interesantais Lielbritānijas etalons. Tas jāintegrē Latvijā un jāpiepilda ar vērtībām. To izdarīt var palīdzēt filozofija, arī teoloģija, ētikas jomas speciālisti, valsts dziļākās identitātes pētnieki, Kultūras ministrijas speciālisti. Globalizācijas ietekme ir jāņem vērā, bet tas ir tikai viens ķieģelītis, nevis visa ēka.

Maija Burima atzina, ka izglītībā un zinātnē nepārtraukti notiek reformas, visu laiku ir pārmaiņas, tās arī ir ministrijā, ir liela noteiktība, bet zinātne un izglītība ir stratēģiski jāplāno ilgtermiņā. Zinātnieki ir iedzīti tādā projektu domāšanas situācijā, bet kā atbildīgi ļaudis, ir tai pielāgojušies, cīnās pēc citējamas rādītājiem, atraduši žurnālus, mēģina rakstīt citējamās žurnālos un savus žurnālus iedabūt citējamās datubāzēs, saņem atteikumus un labo. Bet, lai strādātu ilgtermiņā, investētu žurnālos, rakstītu arī tur, kur nav novērtējums, būtu svarīgi, lai projektu starplaikos nebūtu pārrāvumu. Piemēram, kad ir divu gadu pārtraukums starp VPP, — uz to zinātne zaudē, nepieciešams, lai būtu stabilitāte. Tieši nestabilitātes dēļ daudzi ir izdeguši un ir viluši.

No otras puses, mums ir jāmacās tikloties — te palīdz tas, ko dara Laura Bužinska — skaidro iespējas, aicina uz semināriem utt. HSZ zinātnieki ir sākuši strādāt laikā, kad tāda tiklošanās domāšana nebija, un visi ir aizņēmti vairākos darbos, jo citādi nevar izdzīvot. Arī te ir vajadzīga palīdzība, Lauras

darbs te ir nozīmīgs. Ja ir pieejami jauni instrumenti — adreses, sakari, iespējas, piemēram, palīdzība partneru meklēšanā, var pieņemt jaunus projektus. Ir labi apgūt pieredzi, bet atkal — zinātnieki pielāgo darbus tur, kur ir projekti un nauda, taču pamattēmas, ja par tām nav starptautiskas intereses, kaut arī vietēji nozīmīgas, paliek malā. Ir jāiemācās pārdot, bet kam, piemēram, ir interese par Raiņa un Aspazijas tēmu. Ja tās nav, Raiņa kopoti raksti paliek neizdoti.

Vēl viena tēma — starpdisciplinārie pētījumi. Ja, piemēram, ir uzrakstīta disertācija par grāmatu izdošanu Latvijā, kas ir starpdisciplināra — kurā nozarē to aizstāvēt? Starpdisciplināriem darbiem nav vērtēšanas kritēriju. Tas ir virziens, kur būtu jāmeklē atbildes. Zinātnieki ir gatavi strādāt uz indikatīviem rādītājiem, bet ir arī jābūt kaut kam paliekošam. Arī VPP vadās pēc indikatoriem, ne pēc pētījumu paliekošā nozīmīguma.

Guntis Zemītis vērsa uzmanību, ka Eiropas Savienību apdraud ne jau ieroči, bet nespēja kritiski domāt, nespēja kritiski izvērtēt procesus. Min Apvienotās Karalistes piemēru, kur dažādās valsts teritorijās balsojumi atšķirās, un varēja redzēt, ka tur, kur humanitāro zinātņu ietekme ir mazāka, cilvēki balsoja par izstāšanos no Eiropas Savienības. Arī Latvijā mūsu identitāti nodrošina humanitārās zinātnes.

Uztrauc tas, ka HSZ ir pakļautas dzelžainiem vērtēšanas noteikumiem — jāvāc SCOPUS publikācijas. Bet, piemēram, nesen mirušais arheologs Ēvalds Mugurēvičs ir visvairāk citētais Latvijas arheologs. Uz viņa darbiem atsaucās visā mūsu reģionā — Lietuvā, Igaunijā, jā, arī Krievijā, Skandināvijas valstīs, bet, ja būtu tāda nepieciešamība, viņu nevarētu pārvēlēt par vadošo pētnieku, jo viņam nebūtu vajadzīgais skaits SCOPUS publikāciju!

Arī valsts pasūtījums VPP nozares pastāvēšanai ir ļoti svarīgs — ir labi, ka tādas programmas ir, bet atkal — tās vērtē starptautiski eksperti. Ja piedāvā kādu starptautiski

pazīstamu tēmu — projekts tiks atbalstīts, bet ja par mums aktuālu jautājumu, piemēram, deportācijām, sovjetizāciju, VDK mantojumu, kas nācijai ir svarīgs, bet globāli tas var šķist mazsvarīgi. Piemēram, Ziemassvētku kaujas, globāli vērtējot, ir tikai sīka, nenozīmīga un neveiksmīga Pirmā pasaules kara epizode, bet latviešu nācijai tā ir svarīga. Ja reiz VPP ir valsts pasūtījums, tad vajadzētu ievērot nacionālās vajadzības. Nesen IZM notika saruna, kurā VPP projektu vadītāji tikās ar dažādu ministriju pārstāvjiem. Viņus interesē rezultāts — ko mūsu pētījumi dos valsts drošībai, kā veicinās saimniecisko uzplaukumu utt. Vismaz VPP projektos būtu jākoncentrējas uz Latvijas sabiedrību.

Noklausījusies ekspertu viedokļus, **izglītības un zinātnes ministre Ilga Šuplinska** piebilda: “Katrs no mums, arī es, būtu pateicīga laikam, ja varētu sēdēt arhīvā un pētīt to, kas interesē.” Viņa paskaidroja, ka humanitārajā pētniecībā, turklāt reģionālajā augstskolā strādājot jau 29 gadus, viņai ir pieredze šajā jomā.

Viņa atgādināja K. Valdemāra izteikto domu — ko es kā sabiedrības loceklis iegūstu, ja vēsturnieks, sēžot arhīvā, saskaita, ka Napoleona armijas mundierī bija 8 pogas, bet krievu — 6 pogas. Tā ir līdzība, avots ir 19. gadsimta publikācija *Pēterburgas Avīzēs*, kur rakstīts par tā laika neizpratni par zinātnes lomu, populārzinātniskiem rakstiem un kur var iegūt arī citu vērtīgu informāciju par pirmās latviešu intelīgences tapšanu.

Jautājums, uz ko zinātniekiem vajadzētu atbildēt — cik lielā mērā šibrīža ekonomiskajā un politiskajā situācijā valsts varētu uzturēt tik daudz zinātnieku, cik Latvijā ir, lai tie mierīgi varētu sēdēt arhīvos un darīt lietas, kas patīk.

Šajā gadījumā, kāda ir zinātnieka misija — tas izpēta, publicē biezas monogrāfijas vai cita veida publikāciju un tālāk par to nedomā — vai to kāds lasa, vai nē —, zinātnieks ir piepildījis savas zinātniskās ambīcijas un iet rakstīt nākamo publikāciju. Tas no

pētnieka skatpunkta būtu vēlams modelis, un te būtu gan vērtības, gan personības attīstība, gan citas labas lietas. Taču ja ministre tā būtu darījusi, filoloģijas programma būtu aizvērta jau 2004. gadā — faktiski to aizvēra tikai ap 2018. gadu, un tajā tika paveiktas daudzas labas lietas.

Humanitāriem (mazāk sociāliem) zinātniekiem īpaši pietrūkst tas, ka zinātnieki (varbūt ne visi, bet vismaz daļa) pētījumu, kad tas ir publicēts, pievilcīgi, atbilstoši laikam un auditorijai popularizētu, praktizētu un ieviestu savas idejas sabiedrībā.

Neviens nenoliedz, ka vērtības ir ļoti svarīgs aspekts. Ministre nepiekrita, ka IZM prezentācijā nebūtu redzamas vērtības, nekas nevar notikt bez vērtībām. Kultūra bez vērtībām nevar būt, sabiedrības attīstība nevar būt. Taču ietekme ir tad, kad ar savu darbu var kaut ko mainīt, iekustināt kādu procesu un parādīt.

Tāpēc zinātnieku auditorijā ir jārunā par atraktīviem veidiem, kā uzreiz padarīt savu pētījumu lietojamu un ar to mainīt domāšanu. Piemēram, ja izdota populāri zinātniska vārdnīca, to lasa skolotājs un skolēns, un lasot viņi kļūst gudrāki, ieinteresējas, un varbūt nākotnē kļūs par zinātniekiem un pētīs šīs lietas dziļāk.

Ja koncentrējamies tikai uz monogrāfijām, tās lasa zinātnieki, bet nelasa ne tulko-tājs, ne skolotājs, ne skolēns. Tad ir jautājums — kam mēs kā humanitāra sabiedrība radām savus pētījumus.

G. Zemītis piekrita, ka situācija — jo biežāka monogrāfija, jo mazāk to lasa, ir satraucoša. HSZ jomas zinātniekiem ir jāsazinās ar sabiedrību, tā ir viņu misija. Bet pašreizējā vērtēšanas sistēma, kad vērtējumā iekļauj tikai augstas kvalitātes zinātniskos darbus (*SCOPUS* un *WoS* publikācijas), tieši otrādi, virza uz to, ka sazinās zinātnieki ar zinātniekiem. Tas ir vajadzīgs eksaktiem zinātniekiem, bet ne HSZ.

A. M. Blūms paskaidroja, ka ES projektos atkarībā no programmas, bet Apvārsnī paras-

ti ietekmei ir līdzīgs punktu skaits kā kvalitātei un izpildīšanas efektivitātei¹³.

Ministre piekrita, ka tāpēc jau ir sākt diskusija — kā mērīt HSZ ietekmi. To ir svarīgi noskaidrot, lai nezaudētu vērtību un identitātes pētniecību, spētu mainīt sabiedrisko domu. Humanitāro zinātņu ietekmes pietrūkst jebkurā posmā. Ministre skaidroja savu sarunu ar LIZDA pārstāvjiem par skolotāju darba samaksu, no kuras iegūts secinājums, ka pedagogus interesē vienīgi nauda. “Tāpēc, lūdzu, HSZ, skaidrojiet, kā vērtības “aiznest” uz sabiedrību!”

Guntis Zemītis atgādināja, ka tas ir tieši tas, ko rāda Mugurēviča piemērs. Viņš aiznes sabiedrībā savas zināšanas, nevis vērtējumu indeksus. Guntis Zemītis pagājušajā gadā ir uzrakstījis ap 20 sabiedrībā pieņemtas un derīgas publikācijas, bet vērtēšanā tām nav nekādas vērtības.

Laura Bužinska rūpējas par HSZ Apvārsni 2020. Vislielāko finansējumu, kā daļu no kopējā apakšprogrammas finansējuma, Latvija ir ieguvusi programmā “Eiropa mainīgā pasaulē — novatoriska, iekļaujoša un domājoša sabiedrība”. Laura interesējas par HSZ plašāk un atnesusi materiālus par HSZ ietekmes noteikšanu. Viņa stāstīja par pagājušajā gadā (2018) Austrijā notikušo starptautisko konferenci, kurā izstrādātajā dokumentācijā ir ieteikumi, kā Apvārsni 2020 mērīt ietekmi un kā integrēt HSZ programmā.

Mērīšanas veids ietekmē visu nozari. Šī saruna ir ļoti nozīmīga. Kā mērīt ietekmi HSZ — par to tiek diskutēts starptautiski, arī lietuviešiem un igauņiem ir līdzīgas problēmas, un tās ir mums līdzīgas valstis, postpadomju telpa. Arī tur ir aktuāls valodas jautājums — publicēties nacionālā vai internacionālā valodā. Laura atzīmēja, ka lietuvieši un igauņi piedalījās konferencē un runāja sēdēs, bet Latvija ir atkal iekavējusies. Būtu vērtīgi diskutēt ar lietuviešiem un igauņiem par ietekmes mērījumiem HSZ — kur un kādi mehānismi tiek pielietoti. Laura atnesusi daudz dokumentu par to, kā citās valstīs

vērtē HSZ ietekmi un kvalitāti (izmantoti nākamajā sadaļā). Ir svarīgi, ka ietekmes rādītājs ir viens no trim Apvārsņa 2020 projektu kvalitātes mēriem.

Ilga Jansone norādīja, ka jāstrādā divos lielos virzienos — iekšzemē un starptautiski, un būtu vēlams, lai rakstiem, kas tiek publicēti Latvijā, būtu lielāka ietekme, jo tie vērsti uz sabiedrību, starp tiem ir arī populārzinātniski raksti. Otrs virziens ir saikne ar sabiedrību, un tas saistīts ar monogrāfijām, kas sabiedrībai nepieciešamas. Grūti iedomāties, ka cilvēki, kas nav saistīti ar zinātņi, paši meklēs monogrāfijas — šī saikne ir jāveido citādi — mums ar savām zināšanām jāiet pie sabiedrības. Pēdējā laikā valodnieki daudz dara, piemēram, organizējot vietvārdu talku, lai cilvēki, kuri vēlas kaut ko darīt, varētu iesaistīties. No šīs darbības ir arī atgriezies kā saite. Ir arī vietvārdu dienas, par kurām liela interese, un telpas, kurās tās tiek organizētas, parasti ir pārpildītas. Veidojas saite ar sabiedrību un interese par zinātniekiem. Parasti atstājam kādu eksemplāru bibliotēkā, un mums zvana, ka bijusi liela interese. Ja grāmata nonāk tik tālu, tad to arī izlasa, protams, tas atkarīgs no tēmas, un tad arī atmaksājas arhīvos nosēdētais laiks.

Tādā veidā rodas atdeve arī laukos un mazajās pilsētās, un ieguvējas ir abas puses. Tomēr ir divi “bet”: (1) patērētais laiks, jo laiku tas prasa, un (2) šādus rezultātos rādītājus nevar iekļaut projektu pieteikumos, ļoti bieži tie ir starpnozaru pasākumi, piemēram, brauc valodnieks un ģeogrāfs, kas precīzē koordinātes un objektu nosaukumus, un tie tiek ievietoti GPS.

Tāpēc būtu jāatrod veids, kā arī šīs darbības varētu uzskaitīt, un tās dotu kādu bonusu, ne tikai patērētu laiku un dotu apziņu, ka kaut kas līdz cilvēkiem ir nonācis. Te varētu domāt par uzskaites sistēmu. Protams, tas nav tik vienkārši, kā saskaitīt zinātniskos rakstus. Visiem kopā būtu jāpanāk, ka mūsu monogrāfijas un latviešu valodā rakstītie raksti nonāktu lauku bibliotēkās, nevis tikai

kā obligātie eksemplāri Nacionālajā un Akadēmiskajā un septiņu lielo pilsētu bibliotēkās, bet arī, lai, aizejot uz lauku un mazo pilsētu bibliotēku, skolēni un interesenti varētu ar tiem iepazīties, un lai tas arī mums dotu kādus bonusus, jo sabiedrībai noteikti tas ir ieguvums, un arī tas veicina izpratni gan par savu vēsturi, gan valodu un novadu, kurā dzīvojam.

Ministre nodalīja divus līmeņus — pirmais, kur zinātnieki paši domā, kā popularizēt savus darbus, un otrs ir institūta administrācija. Vismaz reģionālo institūciju pieredze liecina, ka administrācija pietiekami netiek iesaistīta, zinātnieki paši raksta projektus, pēta, realizē un popularizē. Tā nevajadzētu būt. Ir daži atraktīvie pētnieki, kas prot pasniegt savu koncepciju dažādās auditorijās, kas to var darīt, un ir tādi, kuriem to nevajag darīt. Tāpēc uzreiz nevar pateikt — vai tas ir jāpārliet ieskaitāmajos komunikācijas pasākumos, vai arī jāpārdomā, kā veidot pārvaldības modeļus.

Ministre pastāstīja par iepriekšējā dienā RTU notikušu konferenci par ilgtspējīgu augstāko izglītību. No igauņiem izskanēja divas lietas, uz kurām arī Latvija lēnām virzīsies:

- 1) Igaunijā 2019. gada septembrī ir plānota būtiska reforma augstākajā izglītībā — viņi ir integrējuši pētnieka un akadēmiskā personāla amatus — viņiem ir tikai četri amati: skolotājs, pētnieks, lektors un profesors;
- 2) pētījumi rāda, ka no šī brīža vidusskolēni (40%) labprāt apgūtu augstāko izglītību e-vidē.

Vai tas ir pareizi vai nepareizi, par to varam domāt, bet mēs neapturēsim pasaules virzību uz to, ka digitalizācijai ir ietekme, un ir jautājums — vai mēs gaidīsim, kamēr mūs nomāc ar patērētāju kultūras aspektu, vai arī mēs kā humanitārās jomas pārstāvji dosim savu pienesumu un iepildīsim tādu saturu, kādu vēlamies.

Pārejai uz vienotu amatu sistēmu labs ir tas, ka mainās specifika, kāda ir va-

jadzīga augstākajai izglītībai. Pašlaik ir tādi pasniedzēji, kas strādā pamatā uz kontaktstundām, un tādi, kas strādā projektos. Tiem, kas strādā pamatā kontaktstundās, nav slikti — viņiem ir garantēta alga. Tie, kas strādā projektos, ir izsūkti, “nožņaugti”, viņi zina, ko tas nozīmē. Pārejot uz vienotu sistēmu, tiks panākts līdzsvars. Kad nav zinātniskais darbs, tukšumu var līdzsvarot ar mācību darbu, bet arī mācību darbā iesaistītajiem ir jābūt pētījumiem. Tā var panākt, ka uzlabojas kvalitāte.

Dažiem tas ir pašsaprotami, ka ir jābūt zinātniskajā, nozares aprītē, bet ir daudz tādu, kas sēž uz sava drošā krēsla un ne par ko nerūpējas, lasa lekcijas no saviem pierakstiem un ir apmierināti.

Z. Stankevičs vēlreiz uzsvēra, ka ministres klātbūtne liecina, ka ministrijai ir interese par šo jautājumu. IZM materiāls ir laba pakete, bet tas ir jāpapildina un jāpārstrādā. Vērtēšanas kritērijiem ir jābūt, bet par tiem jālemj mums pašiem Latvijā. Par starptautiskajiem ekspertiem — savulaik mums bija Maskavas eksperti, tagad ES eksperti. No ekspertiem jāņem viss, kas mums der, bet jādomā ar savu galvu. Starptautiskajā jomā tādas tēmas kā dzimumlīdztiesība ir kļuvušas par elkiem, bet vai tās ir galvenās un svarīgākās tēmas Latvijā. Vajag pašiem izvērtēt, kādas ir mūsu tēmas, un nav jādanco pēc Eiropas ekspertu stabules.

Par dvēseli — teoloģija saka, ka dvēsele ir neredzama, ministres kundze saka, ka viņa A. M. Blūma attēlā redz dvēseli. Būtu labi, ja tā tiešām būtu padarīta redzama. Priekšlikums, ievērot kaut vai tās vērtības, kas iekļautas Satversmē — latviskā dzīvesziņa, patriotisms, kristīgās vērtības, ģimenes pamats, bet tās vajadzētu nosaukt.

HSZ ir jāsaņem valsts atbalsts. Kopīgiem spēkiem jāizstrādā kritēriji, kā vērtēt zinātni, bet valsts atbalstam jābūt, jo mēs nevaram paļauties tikai uz Eiropas grantiem. Pat dabaszinātnieki ir teikuši, ja granta pieteikums nav politkorektuma straumē, Eiropas grantu

dabūt nav iespējams, nav iespējams dabūt grantus pētījumiem, kas Latvijai ir svarīgi. Tas ir ideoloģizēts process, no kura mums vajadzētu norobežoties un izdalīt resursus no valsts puses.

Z. Stankevičs lūdza papildināt M. Kūles tēžu 17. punktu: Lai saprastu situāciju ar zinātņi, nepieciešama pastiprināta humanitāro zinātņu — filozofijas, ētikas, kultūras vēstures un reliģijas, civilizācijas teorijas mācīšana visos izglītības līmeņos. Reliģija ir katras filozofijas sistēmas pamatā.

M. Kūle atzīmēja, ka Eiropas Komisijas līmenī HSZ situācija pa valstīm nav tik jauka: 70% vai pat 80% finansējuma paņem Vācija, Francija un Nīderlande — gan ar prasmēm, gan ar spēku. Priekšlikums:

- 1) ES ielobēt punktu, ka nākamajā periodā HSZ blokā noteikti ir jāauzina kādu zinātnieku no jaunajām dalībvalstīm, un tam ir jābūt punktam nolikumā (Blūms — tā ir laba ideja);
- 2) tematiskajos uzsaukumos jābūt iekļautai arī tematikai, kas interesē jauno dalībvalstu, konkrēti, Latvijas pētniekus un ir nepieciešami šo valstu sabiedrībai (piemēram, okupācijas jautājums);
- 3) ir jādibina zinātnes finansēšanas fonds, līdzīgi, kā ir Kultūrkapitāla fonds, valstiski balstīts, bet var saņemt naudu arī no privātpersonām; fonds nedotu grantus, jo ar tiem personificēti “izšķaida” zinātņi, bet veidotu mērķprogrammas tikai HSZ jomā — iespējams tematiskais loks it plašs, piem., okupācija, Livonija.

Šādi lieli projekti veicina nacionālo pašapziņu, apzināšanās līmeni. Nav paredzams, ka citā veidā varētu rasties lieli projekti, kādi bija Letonika, nebūs neviens liels darbs. Granti ar mazo cilvēku sastāvu to neveicina. Fonds varētu pasūtīt lielus darbus, konsultējoties ar LZA, augstskolām, zinātnieku sabiedrību.

A. M. Blūms skaidroja, ka kopš janvāra vidus tiek organizēta darba grupa, kas gatavo Latvijas pozīciju Apvārsnis 2020 6. sabiedrības izaicinājuma programmkomitejai. Šādu

formātu plānots kopēt un izmantot arī Apvārsnis Eiropa programmkomitejās. Interesu pārstāvēniecība šobrīd aktīvi notiek — ir taisnība, ka grūti iekļaut Latvijai aktuālus tematus. Vairāk orientējas uz projektiem, kas aktuāli Centrālajā un Rietumeiropā. Piemēram, migrācija — koncentrējas uz iekšējo migrāciju, bet mūs interesē emigrācija. Interesu pārstāvēniecību var uzlabot, ministrijā par to pastāvīgi domā.

Ministre — gribētos jau lielāku valsts finansējumu, Eiropas finansējums ir krietni lielāks pētniecībai nekā valsts finansējums, to izmainīt divos gados nez vai izdosies. Par Zinātnes finansēšanas fondu — jau ir Kultūrkapitāla fonds, sportisti jau ir ierakstījuši fondu savā rīcības plānā, pedagogi nosaukuši, tas jau būs ceturtais. Zinātnes ekonomiskā atkarība ir tik liela, ka nevar bez ekonomiskās stabilitātes — nevis “uzpūstās” celtniecības IKP, bet bez stabilitātes, izaugsmi tālāk virzīt.

Par lobēšanu — EK vadās pēc zīmoliem (Oksforda, piemēram). Tāpēc būs speciāli finanšu instrumenti, kas atbalstīs vienu vai divas augstskolas (nevis trīs, kā bija izskanējis iepriekš), kas mērķtiecīgi ies uz labāko augstskolu piecsimtnieku. Ir trīs vai četri spēlētāji, kas uz to varētu iet, bet atbalstīs vienu vai divas. Ja mums tas izdodas, paveras iespējas arī citiem, jo atbalstītās augstskolas ir ienākušas spēlētāju lokā, ar kuru stabili rēķinās, un viņas atbalsta arī pārējos. Kamēr tas nav, iegūt ES projektus HSZ iespējams ir gandrīz nereāli.

Otra lieta — jāpanāk pētnieku atvieglošana projektu rakstīšanas fāzē. Iesim uz nacionālo kontaktpunktu un runāsim par aģentūrām, spriedīsim, kā samazināt birokrātisko aparātu un kā pārorientēt to uz projektu uzraudzību, arī uz projektu izstrādes posmu, un lai atbild par projektu kvalitāti, lai pētniekam ir reāls laiks strādāt kā pētniekam un nedomāt katru dienu par iztikas minimumu. Ja mēs ielobējam, panākam piecsimtnieku un atvieglojam projektu rakstīšanas darbu, tad iedodam ja ne finanšu instrumentu, tad

vismaz laiku, iespēju elementāri būt cilvēkam, kas ir ļoti daudz.

L. Bužinska informēja par trīs palīdzības veidiem.

VIAA NKP var palīdzēt, konsultējot par konkrētiem projektu konkursiem, meklēt konkrētus partnerus, kad tuvojas projektu konkursu atvēršana, veidot nacionālās kontaktbiržas un informēt par starptautiskajām kontaktbiržām. Zinātnieki ir laipni aicināti pievienot savas plānotās konferences, seminārus un citus pasākumus sociālajās, ekonomikas, humanitārajās un mākslas zinātnēs ar visiem kopīgajā kalendārā: <https://ej.uz/SHZkopigaiskalendars>, lai nepārkātos ar kolēģu pasākumiem. Tā ir Latvijas Sociologu asociācijas un Latvijas Antropologu biedrības iniciatīva.

Marija Semjonova, filoloģijas doktore no Humanitāro zinātņu fakultātes. Atbild par finanšu palīdzību postdokiem. Komentēja konsilijā dzirdēto — tiešām, zinātnie mūsdienās ir orientēti uz īstermiņa darbību. Ir ideja lobēt to, “nākt ar slotu”, tad, iespējams, kaut kas sanāks. Ja vari iet pie medijiem un stāstīt par pētījuma rezultātiem, tas ir labi, bet, ja to nevari darīt, ja ir plašāka problēma, tāda, ko grūtāk pārveidot mediju valodā, tā negūtu atbalstu. Humanitārajās zinātnēs vajadzīga atbilstoša vērtēšanas sistēma. Pat ja ir iegūti *Hirša* indeksi, tie nebūs tik augsti, kā gribētos, un ir jautājums, vai jāatgriežas pie ietekmes faktora.

Par nākotni es nevarētu neko domāt. Ir trīs gadi, un tad ir melnais caurums.

Tatjana Koķe jau pēc konsilija piezīmēja: simptomātiski, kāpēc DIZ pārstāvji neuzskata par vajadzīgu piedalīties šādā forumā. Iespējams, tāpēc, ka ierobežotu resursu apstākļos tomēr jūtas privileģēti finansējuma iegūšanā un arī nevēlas diskutēt, kāpēc tā ir. Konsilija organizētāji paskaidro, ka DIZ pārstāvji nebija speciāli aicināti, taču zināja par konsilija tēmu un norisi.

T. Koķe arī atzīmēja, ka, izstrādājot promocijas darbu vai pētniecisko projektu eksaktajās zinātnēs, tiklīdz eksperimenta rezultāti iegūti, tā darbs ir pabeigts un šaubu par to nav ne vērtētājiem, ne sabiedrībai. Savukārt HSZ zinātnēs gan metožu izvēle, gan iegūtie rezultāti gandrīz vienmēr ir pakļauti subjektīvam vērtējumam. Tas nevaro savstarpēju atbalstu un koleģialitāti. Gluži pretēji, bieži vien “mūsu” jomas pētnieki ir pat noliedzīgi cits pret citu, piem., gadījumos, kad jāvēl profesors citas augstskolas profesoru padomē.

Viņa konstatēja, ka 2018. gadā IZM izsludinātie stratēģiskās attīstības mērķu projekti ir ar izteiktu tendenci uz STEM, nevis “cilvēkkapitāla” attīstību. Tradīcija turpinās!

Lai arī kā, izejot grāmatnīcās ir īpaši liels lepnums par Latvijas humanitāro zinātnieku veikumu!

Ministre piebilda, ka pašreizējā valdībā atlieksme pret HSZ ir uzlabojusies. Valsts pētījumu programmas gan 2018., gan 2019. gadā ir uzsāktas tieši humanitārajā jomā.

Konsilijs nolemj turpināt kopējo darbu.

Ietekmes novērtēšanas metodes HSZ

Konsilija organizētāji uzsver, ka turpmākajās sadaļās paustais nav IZM pozīcija un vietām pat konceptuāli un saturiski nesaskan ar IZM pozīciju.

Papildus ekspertu teiktajam, turpmāko sadaļu sagatavošanā izmantotas vairākas konsilija laikā un pēc konsilija iegūtās publikācijas (pateicoties VIAA NKP), kurās analizētas HSZ īpatnības un atšķirības no DIZ, iebildumi pret HSZ iekļaušanu vienotā de-

vuma novērtēšanas sistēmā (kopīgā ar DIZ) un skaidrota HSZ iespējamās kvalitātes un ietekmes novērtēšanas metožu būtība, kā arī sniegta informācija par jau esošām HSZ devuma novērtēšanas metodēm:

1. Hammarfelt B., de Rijcke S. Accountability in context: effects of research evaluation systems on publication practices, disciplinary norms, and individual working routines in the faculty of Arts at Uppsala University. *Research Evaluation*, 2014, 24 (1), 63–77.
  2. Galleron I., Ochsner M., Spaapen J., Williams G. Valorising SSH research: towards a new approach to evaluate SSH Research; value for society. *Journal for Research and Technology Policy Evaluation*, 2017, 44: 35–41.
  3. Hug S. E., Ochsner M., Daniel H.-D. Criteria for assessing research quality in the humanities: a Delphi study among scholars of English literature, German literature and art history. *Research Evaluation*, 2013, 22: 369–383.
  4. Ochsner M., Hug S., Galleron I. The future of research assessment in the humanities: bottom-up assessment procedures. *Palgrave Communications*, 2017, 3, Article number: 17020.
  5. Ochsner M., Hug S. E., Daniel H.-D. Four types of research in the humanities: Setting the stage for research quality criteria in the humanities. *Research Evaluation*, 2013, 22: 79–92.
  6. Ochsner M., Kulczycki E., Gedutis A. The Diversity of European Research Evaluation Systems. In: *Proceedings of the 23rd International Conference on Science and Technology Indicators*. Leiden, The Netherlands: Centre for Science and Technology Studies (CWTS), Leiden University, 2018.
  7. Hammarfelt B., Haddow G. Conflicting Measures and Values: How Humanities Scholars in Australia and Sweden Use and React to Bibliometric Indicators. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 2018, <https://doi.org/10.1002/asi.24043>.
  8. De Rijcke S., Wouters P. F., Rushforth A. D., Franssen T. P., Hammarfelt B. Evaluation practices and effects of indicator use — a literature review. *Research Evaluation*, 2016, 25 (2): 161–169 .
  9. Nederhof A. J. Bibliometric monitoring of research performance in the Social Sciences and the Humanities: A review. *Scientometrics*, 2006, 66 (1): 81–100.
  10. Van Leeuwen T. Bibliometric Research evaluations, Web of Science and the Social Sciences and Humanities: a problematic relationship? In: *Bibliometrie — Praxis and Forschung*. Band 2. CWTS, Leiden University, 2013.
  11. Hicks D. The four literatures of social science. In: Moed H. F. et al. (eds.). *Handbook of Quantitative Science and Technology Research*. School of Public Policy, Georgia Institute of Technology, GA, 2004, pp. 473–496.
  12. König T. SSH-Impact Pathways and SSH-Integration in EU Research Framework Programmes. IHS Working Paper 5. Vienna, Institute for Advanced Studies (IHS), April 2019.
  13. The programme “Research performances in the humanities and social sciences”. Swiss universities.
- Konsilija gaitā izmantotās publikācijas netika diskutētas, tomēr dažas atziņas un piemērus no tām ir vērts uzklaut.
- Galvenais atzinums pēc iesniegto pētījumu un citu dokumentu izskatīšanas — Latvijā apspriestās HSZ problēmas, ieskaitot zinātnes finansējuma sadalījumu starp HSZ un dabas un inženierzinātnēm, ir vispārīgas, raksturīgas visām valstīm, kur to risināšanai nav pievērsta pietiekama uzmanība. Dažās valstīs jau ir mēģinājumi problēmu risināt.
- HSZ īpatnības un atšķirības no DIZ apkopotas tabulā. IZM speciālisti lūdz iekļaut piebildi, ka nozares politika tiek veidota, izmantojot zinātnes nozaru klasifikatorā ietilpstošās sešas zinātnes nozares, un neatbalsta tabulā piedāvāto nozaru dalījumu.

Tabula. Objektīvās atšķirības starp HSZ un dabas un inženierzinātnēm

Aspekts	HSZ	Dabas un inženierzinātnes
Sākums (1990)	Novērtēšanas prakse sāka nesēn. Izmantojami iepriekšējo pētījumu rezultāti humanitārajās zinātnēs, nulles bāze sociālajās zinātnēs	Novērtēšanas prakse sāka sen, uzkrāta liela pieredze. Izmantojami iepriekšējo pētījumu rezultāti visās dabas un inženierzinātnju jomās, augsta konkurētspēja
Aktualitātes	Konkrētas sabiedrības un kultūras	Universālas patiesības, apiet atsevišķo domājošo indivīdu
Pētniecības objekts	Latvija, bet starptautiskā kontekstā	Universāls
Pētniecības vieta	Latvija ir vienīgā vieta, kur var attīstīt nacionālās HSZ par unikālām tēmām latviešu valodā. Pētniecības objekta īpatnības ir saistītas ar kontekstu, kādā tās veidojušās	Globālā zinātnes telpa (atklājumi var rasties jebkur) Pētniecības objektu neiespaido vieta, kur tas veidojies
Pētnieki	Latvijas pētnieki un HSZ pārstāvji diasporā veic Latvijas problēmu izpēti latviešu valodā, ārzemju zinātnieki veic pētījumus par Latviju, galvenokārt uz nacionālās izpētes bāzes. HSZ eksperti vairāk kritizē citu zinātnieku darbus, sevišķi starpnozaru pētījumos, zinātnieki paši diskreditē cits citu, tāpēc īpaši jā rūpējas par vērtējumu objektivitāti. HSZ zinātniskā sabiedrība nav vienota, neprot vienoti aizstāvēt savas intereses, arī nepiesaka grantus, rēķinoties ar neveiksmēm	Starptautiskas pētnieku kopas ar starptautiski atzītu saziņas valodu Nav raksturīgi dabas zinātnēs Nav raksturīgi dabas zinātnēs
Pieeja	Specifiski kultūrvēsturiskas interpretācijas, kas var būt pilnīgi unikālas	Universāla
Pētniecības raksturs	Vairāk individuāls darbs	Vairāk kolektīvs darbs
Specializācija	Plašs jautājumu loks, jā aptver visi kultūras un sabiedrības jautājumi visā teritorijā	Izteikta, koncentrējas uz atsevišķām pētījumu jomām
Koncentrācija	Salīdzinoši mazi institūti galvenajās izpētes jomās (vēsture; literatūra, māksla, folklorā; latviešu valoda), katram institūtam plašs pētījumu loks, katrā jomā pētījumu veic daži cilvēki, daudzas jomas nav nosegtas. Vairākas mazas privātas institūcijas sociālisko pētījumu jomā	Salīdzinoši lieli institūti, salīdzinoši lielāki pētnieku kolektīvi katrā pētījumu jomā

Aspekts	HSZ	Dabas un inženierzinātnes
Devums	Vairāk individuāli darbi (monogrāfijas)	Vairāk uz fakticitāti vērsti darbi, kas var būt pat īsi ziņojumi
Tirgus	Galvenokārt vietējais tirgus	Globālais tirgus
Mērķauditorija	Visa sabiedrība: nacionālā pētnieku kopiena, arī nezinātnieki (politikas veidotāji, ierēdņi, lēmēji, žurnālisti, izglītotie pilsoņi)	Zinātnieku kopiena
Starptautiskā sadarbība	Iespējama, bet starptautiskajā telpā ir mazāka interese par produktu, kam vietējā telpā ir liela nozīme, tikai daļai devuma ir nepieciešams un iespējams starptautiski apspriest rezultātus. Trūkst līdzekļu, starptautiskajā tirgū mazs sadarbības projektu piedāvājums, šaura vai nenozīmīga tematika, projekti vairāk organizatoriskiem pasākumiem	Zinātniskās darbības rezultātiem ir globāla nozīme, starptautiska apspriešana ir ierasta prakse, tiek intensīvi stiprināta kopējās starptautiski finansētās kvalitatīvās fundamentālās pētniecības programmās (mazāk raksturīgs inženierzinātnēm)
Starppozaru sadarbība	Iespējama, izmanto dabas un inženierzinātņu sasniegumus (IKT, spektroskopija, utt.) savu pētījumu metožu pilnigošanai — sadarbība skar fundamentālos pētījumus dabas un inženierzinātņu jomā	Iespējama, izmanto SZ pētījumus, lai pamatotu savu sasniegumu nepieciešamību (tirgus pētījumi), ietekmi uz tautsaimniecību (izmantojamība) un sabiedrības veselību — sadarbība neskar fundamentālos pētījumus HSZ jomā
Rezultātu mērījums	Atkarībā no risināmās problēmas un starptautiskās intereses, HSZ nozares atšķiras pēc citējamības un publikāciju dabas — dažas ir tuvākas dabas zinātnēm, citas — tradicionālajām humanitārajām zinātnēm. Padarītais darbs (publikāciju skaits un kvalitāte, vienmēr saistāms ar indivīda sniegumu). Pilnīga aina par citējamību parādās ilgā laika periodā (var atsaukties uz darbu, kas publicēts pirms 10 vai vairāk gadiem)	Dabas zinātnes ir homogēnas, nedaudz atšķiras inženierzinātnēs (lielāks nacionālais konteksts, zemāki citējamības rādītāji) Padarītā darba kvalitāte (citējamība, bet ne vienmēr saistāma ar līdzdalībnieka sniegumu). Citējamības periods īss, interese par atklājumiem noplok īsākā laikposmā
Izmaksas	Salīdzinoši mazas materiālās izmaksas, objektīvi "lētāki" granti	Lielas materiālās izmaksas, objektīvi "dārgāki" granti
Atšķirību starptautiskais konteksts	Atšķirības starp HSZ un dabas un inženierzinātnēm tiek respektētas gan ieteikumos par zinātnes attīstību, gan priekšlikumos par zinātnes produkta vērtēšanu	

Iebildumi pret HSZ iekļaušanu vienotā devuma novērtēšanas sistēmā

Dabas zinātnēs devuma izvērtēšanai ir ne mazāk kā 100 gadu pieredze, metodes ir izkoptas un veidotas, ievērojot dabas zinātnes īpatnības un pētījumu procesu (pētnieku paradumus). HSZ devuma izvērtēšana ir sākotnēji nesena, un tās ietekme HSZ ir nelabvēlīga.

Līdz šim izmantotās zinātnes devuma izvērtēšanas metodes:

- ir uzspiestas “no augšas”, izmantojot dabas zinātņu pieredzi, bet neievērojot HSZ īpatnības, tās labākajā gadījumā ir nedaudz pielāgotas HSZ vajadzībām, bet arī tas darīts, neiesaistot HSZ jomas zinātniekus;
- neievēro atšķirības HSZ devuma struktūrā: monogrāfijas vairāk kā atsevišķi raksti; nacionālajās valodās vairāk kā angļu; vērtību orientācijai lielāka nozīme kā materiāliem atklājumiem; individuālais devums vairāk kā kolektīvais devums; mērķa auditorija ir ne tikai zinātnieki, bet arī sabiedrība (dažādas zinātniskā devuma formas), plašs pētāmo tēmu loks;
- neievēro atšķirības zināšanu iegūšanas procesa orientācijā — dabas zinātnēs mērķis ir lineārs progress, bet HSZ — paplašināt (atjaunot) zināšanas, izglābt (pasaugāt) no aizmiršanas.

HSZ zinātnieki iebilst pret HSZ devuma vienkāršu kvantitizāciju, novērtējumā ir jāņem vērā arī vērtību aspekts.

Kvantitatīvam vērtējumam ir vienkāršota, mehāniska pieeja, HSZ produktam ir liela sabiedriska nozīme un to nevar vērtēt tikai pēc citējamības, ekonomiskās vērtības vai efektivitātes.

HSZ ir dažādi pētījumu temati, metodes un paradigma, liela dažādība nozaru jutīgumā pret kvantitatīvajām metodēm, dažām nozarēm tās ir gandrīz piemērotas (psiholoģija, ekonomika), citām nederīgas (mākslas zinātnes, literatūra, valoda).

HSZ speciālisti uztraucas par nevēlamiem zinātnes attīstības virzieniem, ko rosina nepareizi izvēlēti novērtēšanas rādītāji, piemēram, sekošana valdošajam viedoklim, konservatīvitate, pētniecības tēmu sašaurināšanās, atsevišķu pētniecības virzienu iznīkšana, spekulatīvi atklājumi.

Piemēram, WoS, ko iesaka zinātnes devuma izvērtēšanai, sekmē publikācijas angļu valodā, jo ar tām iegūst augstāku citējamību un “labāku” devuma novērtējumu, bet HSZ mērķa auditorija ir arī (vai pat galvenokārt) vietējā sabiedrība, kur saziņa notiek nacionālajā valodā, turklāt HSZ uzdevums ir izkopt nacionālo valodu.

No tā izriet novērtējums, ka novērtēšanas metožu ietekme ir atkarīga no tā, kāds ir zinātniskās darbības mērķis — sasniegt augstu novērtējumu ar augstu citējamību vai publicēt pētījumu rezultātus. Ja finansējums ir atkarīgs no novērtējuma, tieksme saņemt augstu novērtējumu var pārmākt tieksmi veikt sabiedrībai nepieciešamos pētījumus.

HSZ devuma novērtēšanas sistēmas

HSZ devuma novērtēšanai ir vairāki uzdevumi:

- noteikt pētījumu kvalitāti (kvalitātes kritēriji un rādītāji),
- raksturot nozari kvantitatīvi (bibliometriskie rādītāji),
- padarīt visu HSZ devumu redzamu — radīt datubāzes, paplašināt novērtējamo produktu klāstu.

Līdz šim nav formulēts, kas HSZ ir labas kvalitātes pētījums. Tāpēc zinātnes devuma novērtēšanai iesaka izmantot ietekmes rādītāju, taču arī tas tiek kritizēts.

Kvalitātes jēdzienam ir jābūt skaidri formulētam, lai, virzoties uz to un ievērojot kvalitātes vērtēšanas kritērijus, panāktu vēlamo zinātnes attīstības modeli.

Lai izstrādātu zinātniskā devuma kvalitātes novērtēšanas metodi: (1) jānosaka labas pētījuma kvalitātes kritēriji (dažādās HSZ

nozārēs tie ir dažādi), (2) jāatrod aspekti (apstākļi), kas raksturo kritērijus (to dēvē par pētījuma kvalitātes konceptualizāciju), un (3) katram aspektam jāatrod vismaz viens kvantitatīvs rādītājs (pētījumu kvalitātes operacionālāzācija).

Novērtēšanas metodes jāveido virzienā “no apakšas uz augšu”, nevis otrādi, kā ir tagad, jāizstrādā, iesaistot HSZ speciālistus un labi izprotot pētniecības procesu un pētnieku darba praksi. Speciālisti pauda uzskatu, ka Latvijā ir gan *bottom-up*, gan *top-down* programmas, ar instrumentam atbilstošiem vērtēšanas kritērijiem.

Rādītājiem jāatspoguļo ar tekstu nesaistīti aspekti (autorība, citējamība) un ar tekstu saistīti rādītāji (pētījuma oriģinalitāte un nozīmīgums, teksta precizitāte un akadēmiskā valoda), novērtējumā noteikti jāiekļauj kultūras un filozofijas dimensija.

Lai pareizi novērtētu HSZ devumu, ir jāizveido efektīvas datubāzes (esošās nav pilnīgas, nav unificētas, un tāpēc devums nav starptautiski salīdzināms). Mērķis ir izveidot HSZ produktu datubāzi Eiropas līmenī, bet pagaidām tas nav izdevies (pirmais mēģinājums ERIH bija neveiksmīgs).

Datubāzēs jāiekļauj un novērtēšanā jāņem vērā plašāks HSZ devuma klāsts, tostarp arī populārzinātniski raksti, kuru mērķis ir uzrunāt sabiedrību.

Izstrādājot novērtēšanas sistēmas, kas izmanto bibliometriskos (citēšanas) rādītājus, jāņem vērā pētnieku uzvedība (lasa vai nelsa ārzemju kolēģu darbus, vajag vai nevajag tos lasīt, piemēram, nacionālās literatūras un valodas pētījumos), kādā laikposmā konstatēti citējumi (vai 2–3 gadu periods pilnīgi atspoguļo citēšanas apjomu).

Ieteiktā HSZ devuma novērtēšanas metode, kamēr nav atrastas citas, ir neatkarīgu ekspertu vērtējums, ko iespēju robežās var papildināt (bet ne pilnībā aizstāt) ar bibliometriskiem rādītājiem.

Ekspertu vērtējuma sagatavošanā jāievēro līdzīga secība: (1) pēc HSZ zinātnieku

ieteikuma jāatrod vairāki kritēriji, ar kuriem reksturot pētījuma kvalitāti, (2) kvalitātes kritērijiem piemeklē rādītājus, (3) izveido novērtēšanas lapu, kurā apvieno kvalitatīvos un kvantitatīvos rādītājus.

Iesniegtajā literatūrā bija atrodamī piemēri no vairākām valstīm, kur HSZ devumu novērtē pēc tieši tām paredzētām metodēm, piemēram, datubāzes *ERIH Plus*, *IMPRESH*, novērtēšanas sistēmas *EERQ* (izglītība) un citas.

Tezes par HSZ nozīmību valsts un tautsaimniecības attīstībā

1. HSZ unikālie (tos var izpildīt tikai HSZ) uzdevumi:

- īstenot nācijas pašizziņu,
- stiprināt valsts gribu,
- veidot demokrātisku vērtību attīstības pamatu,
- stiprināt pilsoniskās sabiedrības,
- sniegt dziļāku ieskatu cilvēka rīcībā un taktikā,
- attīstīt kritisko domāšanu,
- virzīt cilvēku uzvedības maiņu,
- ienest kultūru zinātnē,
- īstenot modeli “zinātne sabiedrībai”,
- sajūtu demokratizācija (*sensate democracy*) — sajēgas veidošana sabiedrībā par ticamo, patieso, kopējam vērtībām, spriestspējas treniņu, medijpratību, lai neklūtu par mediju vergu un manipulējamo indivīdu.

2. HSZ loma valsts un sabiedrības attīstībā:

- padara iespējamu saprast un saglabāt kultūras mantojumu,
- virza vēsturi un kopīgās vērtības,
- novērš spekulācijas par sabiedrībā aktuāliem jautājumiem,
- apvieno kopienas,
- veido pamatus pilsoniskajām institūcijām,
- bagātina individuālās dzīves,

- sekmē plaši izglītota un konkurētspējīga darbaspēka rašanos,
- humanitārās zinātnes ir galvenais aizsardzības ierocis hibridkara apstākļos — to nozīmīgums ir lielāks nekā STEM nozaru ietekme uz militāro ražošanu,
- komunikatīvi sociālās zināšanas palīdz orientēties apstākļos, kad sabiedrība funkcionē kā saziņas tīkli, lai sadzirdētu, saprastu un izvērtētu ekonomiskos un sociālos procesus un atbildētu uz tiem.

Eiropas civilizācijas pāraugšana patērētāj-sabiedrībā un militarismā 20. gs., nepārdomājot savus pamatus, spilgti apliecina zinātņu morālo krīzi.

3. HSZ apdraudējums

Atšķirību nonivelēšana un mērķu vienādošana uz ekonomiski un tautsaimniecībā izmērāmiem rezultātiem, prasot HSZ sasniegt tai neraksturīgus mērķus, ved pie zinātņu nozaru līdzskara izjaukšanas.

HSZ finansēšanas avoti ir valsts budžets, Apvārsnis 2020 finansējums, Valsts Kultūrkapitāla fonds, vietējais un ārvalstu privātais finansējums (līgumdarbi), ārvalstu institūciju un organizāciju pasūtījumu finansējums un ES struktūrfondu finansējums. Apvārsnis 2020 projektu sadalījums liecina, ka programmā ir plašs iespēju piedāvājums, bet ierobežotas iespējas konkurēt ar valstīm, kur HSZ ir labi attīstītas (ES lielās dalībvalstis — Apvienotā Karaliste, Vācija, Francija, Nīderlande).

Zinātnes politikā 2015.–2020. gadam Eiropas struktūrfondu izmantošanā noteicošā ir Viedās specializācijas stratēģija (RIS3), HSZ aicinātas ietilpināties kādā no viedo tehnoloģiju stratēģijām, kur pieprasīti ir galvenokārt sociālie pētījumi, kamēr humanitāro zinātņu pētījumi labākajā gadījumā tiek nosacīti pievilkti.

Fragmentārais un uz praktiskiem pētījumiem orientētais finansējums un nedrošās iespējas iegūt finansējumu viena finansēšanas periodā iesāktā darba turpināšanai ietekmē pētījumu tēmu izvēli: nesekmē ilgtspējīgus fundamentālus pētījumus HSZ

jomā un nenodrošina pilnvērtīgu pētījumu lauka pārklājumu.

Gan finansēšanas sistēma, gan pieprasījums sekmē pētnieku pārkvalificēšanos no fundamentālās uz praktiskās zinātnes daļu, kas, turpinot esošo zinātnes politiku, nozīmē apzinātu mērķtiecīgu zinātniskā potenciāla zudināšanu.

Humanitāro zinātņu pakļaušana dabas zinātņu vērtēšanas standartiem — bibliometriskajām metodēm, rezultātu kvantitātei, citējamības uzrādīšanai, rakstu publicēšanai galvenokārt žurnālos — novedis pie oriģinalitātes trūkuma humanitārajā jomā, rezultātu elementāras kvantitātes vairošanas, publikāciju īsuma (nevis literāras izstrādātības), viduvējības un citām vainām, kas gremdēs šīs zinātnes.

Vērojams uzmanības trūkums pret HSZ pašsaprātīgi, jēdzieniem, ar kādiem operē, aprakstot jaunas situācijas, trafaretu konceptu ekspluatēšana, aizrautība ar sociālo konstruktīvismu utt.

HSZ situācija pasaulē liecina, ka ir sarežģījumi ar HSZ apjēgumiem, trūkst jaunas terminoloģijas, nav attīstīta spēja unikālus procesus aprakstīt kā specifiskus fenomenus, bet tiek lietotas klišejas (piem., populisma apzīmējumā).

4. Ieteikumi

4. 1. HSZ pārstāvjiem

1. HSZ kopienai jārosina diskusijas, kurās jāiesaista zinātnes pārvalde, pamatojot un pierādot HSZ lomu valsts un sabiedrības attīstībā, plašāku tēmu aktualizāciju un finansējumu.
2. Arī unikālas HSZ tēmas jārisina staptautiskā kontekstā un starptautiskā zinātnes piedāvājuma — pieprasījuma ietvaros, lai veicinātu Latvijas HSZ starptautisko nozīmību un paplašinātu finansēšanas avotus.
3. Vēlams turpināt un paplašināt starpnozaru sadarbību (piemēri LU institūtos).
4. Aktīvi jāpiedalās valsts attīstības plānu (tostarp galvenā plāna — NAP) tapšanā

un zinātnes politikas veidošanas procesā, lai nepalaistu neievērotas HSZ objektīvās atšķirības un vajadzības. Iespējams, ka nepieciešams izveidot pastāvīgu darba grupu HSZ politikas veidošanas novērošanai un ietekmēšanai.

5. Nepārtraukti jā skaidro HSZ nozīmi valsts un sabiedrības attīstībā nozaru ministrijai, profesionālo nozaru apvienību, NEP, NVO un nozaru vadošo uzņēmumu pārstāvjiem.
6. LZA, sadarbojoties ar valsts pārvaldi, vairāk jāpievēršas HSZ aktualitāšu apzināšanai un tālāk virzīšanai.
7. Nedrīkst samazināt HSZ pašrefleksijas, jaunu virzienu veidošanās nozīmi, reducējot HSZ vērtību tikai uz pielietojamību. HSZ ir arī fundamentāla dimensija — atbilstīt pašam sevi.

4. 2. Zinātnes politikas veidotājiem

1. Latvijas zinātnes spēks ir tās pilnvērtīga un sabalansēta attīstība.
2. Nacionāli svarīgajām HSZ ir jādod priekšroka Latvijas zinātnes sistēmā, ņemot vērā, ka unikalitāte nav universāli zējama.
3. Jāizveido tāda HSZ sistēma, kas nodrošinātu ilgtspējīgu HSZ fundamentālo darbu sagatavošanu un izdošanu (LZA projekti sadrumstaloti un mazi, VPP laiks īss, abās liela nenoteiktība).
4. Iesaistītajām ministrijām (IZM, KM, arī ĀM, AM, VARAM) jāvienojas par HSZ mērķprogrammu vismaz 10 gadu pētījumiem.
5. HSZ finansējums jāpalielina līdz vismaz ceturtdaļai vai pat trešdaļai no kopējā valsts zinātnes budžeta.
6. Zinātnes politikā ir jārespektē HSZ atšķirības.
7. Ja zinātnes finansējums tiek balstīts tikai uz Viedās specializācijas stratēģijā (RIS3) noteiktajiem finansēšanas veidiem, kurš faktiski paredzēts kā vadlīnijas Eiropas struktūrfondu līdzekļu izmantošanai inovācijai un zinātnes sasniegumu ieviešanai,

nevis fundamentāliem pētījumiem, tad valsts budžetā ir jāparedz speciāls finansējums fundamentāliem pētījumiem, tostarp HSZ jomā.

8. Ja tiek turpināta iepriekšējā kārtība, tad nākamajā Eiropas struktūrfondu līdzekļu izmantošanas periodā jāparedz pilnvērtīgas programmas arī HSZ fundamentālo pētījumu jomā, taču tas neatbilst ES nostādņām par struktūrfondu izmantošanu (pamatvajadzības ir jāfinansē valstij pašai, un fundamentālā pētniecība HSZ jomā ir valsts pamatvajadzība).
9. Latvijas pārstāvjiem ES Parlamentā, EK un vēstniecībās jāsekmē EK nostādņu atbrīvošana no pārlietu lielas zināšanu instrumentālizācijas, jārūpējas, lai neveidojas disbalanss starp vecajām un jaunajām ES dalībvalstīm (piemēram, noteikt jauno dalībvalstu procentuālo daļu apstiprināto projektu skaitā (parasti ne-finansēšana ir saistīta ar ierobežotiem resursiem, nevis neapstiprināto projektu kvalitāti)).
10. Nozaru ministrijām, profesionālo nozaru apvienībām, NEP, NVO un nozaru vadošajiem uzņēmumiem jāsniedz ieteikumi valdībai par Latvijas zinātnes attīstību.
11. No NATO noteiktā 2% finansējuma aizsardzībai daļai līdzekļu jābūt veltītai domāšanas un valstsgribas aizsardzībai.
12. Lai saprastu situāciju ar zinātņi, nepieciešama pastiprināta humanitāro zinātņu — filosofijas, ētikas, kultūras vēstures, reliģijas, civilizācijas teorijas mācīšana visos izglītības līmeņos.
13. Lai nezaudētu hibridkarā, jāattīsta medijpratība kā HSZ sadaļa.

4. 3. HSZ rezultativitātes novērtējums

1. HSZ rezultativitātes novērtējumā jāseko nostādnei — kas padarīts plašā spektrā?
2. Tikai SCOPUS datu bāzē esošo rakstu angļu valodā uzskaitījums nav adekvāts HSZ rezultātu apkopojums un nevar tikt izmantots par bāzes finansējuma piešķiršanas un apjoma noteikšanas kritēriju.
3. Grāmatas, antoloģijas un monogrāfijas

ir galvenais rādītājs, kas ietekmē sabiedrību — tas jāņem vērā, vērtējot HSZ zinātnisko devumu.

4. HSZ pamatvalodai ir jābūt nacionālajai valodai (nevis angļu vai citai).
98. lpp (kreisajā kolonnā, 1. pielikums)
5. HSZ pienākums ir mazināt māņticību, ko veicina tas, ka Latvijā nostiprinās pseidozinātnes, misticisms, šamanisms, viltvāržu sekta, ticība burvestībām.
6. Apstākļos, kad valstī tiek konstatēts patriotisma, valstsgribas trūkums, daudz lielākā mērā jāstiprina humanitārās zinātnes, paplašinot AM iecerēto valsts aizsardzības mācību skolās līdz pat mūžizglītības līmenim, kā arī jāveic pētniecība.

4. 4. Zinātnes pārvaldības modernizācija

1. Krīzi zinātnē rada kļūdas un ilgstoši greizas orientācijas zinātnes pārvaldībā un politikā. Zinātnes pārvalde meklē iespēju realizēt īstenot savas intereses, rada birokrātiskus priekšrakstus, kuros sapin pati sevi un pētniekus. Būtiski jāsamazina ar zinātni saistītos birokrātiskos noteikumus daudzums.
2. Līdz šim zinātnes pārvaldes rīcība Latvijā nav guvusi sabiedrisku un valstisku vērtējumu, nav bijusi paškritiska un pakļauta ārējam novērtējumam, izņemot stingro Valsts kontroles ziņojumu par IZM darbību zinātnes jomā 2012. gadā (taču šie

ieteikumi palika bez ievēribas) un iebildes *METRIS* ziņojumā u.c.

3. Jāveicina zinātnes pārvaldības modernizācija IZM, VIAA, LR ZP, SUZa u.c., iekļaujot izpratni par humanitāro un sociālo zinātņu nozīmīgumu pilsoniskās sabiedrības, hibrīdkara, ES un nacionālo valstu problēmu risinājumos.
4. Latvijas zinātnes padomē ir jārada iespēja darboties un lemt divām Zinātnes padomes sekcijām — Dabas zinātņu un HSZ, lai spēcīnātu HSZ attīstību, nodrošinot pienācīgu finansējumu (pēc Saeimas priekšsēdētājas biedres Dagmāras Beitnes-Le Gallas ierosinājuma).
5. Patlaban esošajos Noteikumos par bāzes finansējumu zinātnei jāmaina rezultativitātes uzskaitījums, kurā augstu tiek vērtēti *SCOPUS*, *WoS* datu bāzu raksti, bet nepietiekoši ir novērtētas monogrāfijas. Zinātniskas monogrāfijas (nevis kolektīvās ar 10–20 autoriem), kas balstītas uz padziļinātu pētījumu, jāietver rezultatīvajos rādītājos ar koeficientu 3.
6. Jāmaina Noteikumu sadaļa par LZP ekspertu tiesību piešķiršanu humanitārajā nozarē, palielinot zinātniskas monogrāfijas vērtējumu.
7. Nacionāli nozīmīgu tēmu vērtēšanā galavārds nedrīkst būt anonīmiem ārzemju ekspertiem, ņemot vērā, ka Latvijai ir sava nacionālā politika.

Humanitāro un sociālo zinātņu specifika un nozīme sabiedrības attīstībā

Tēzes LZA 27. marta 2019. gada konsilijam

Prof. Maija Kūle
maija.kule@lu.lv

1. Humanitārās un sociālās zinātnes — mūsdienu izpratne

- Dokumentā “Par prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018.–2021. gadā”, starp de-
viņiem prioritārajiem virzieniem 4–5 ir
HSZ. Tādējādi jāatzīmē, ka Latvijas val-
stī izpratne par tematisko loku, kas skar
HSZ, ir pieaugusi, jo tajā ietverta drošība,
valstiskums, zināšanu kultūra, identitāšu,
vērtību u.c. tēmas. Taču nepieciešama šo
HSZ prioritāšu realizācija praktiski, ņemot
vērā LZP projektu konkursus, ministriju
pasūtījumus, zinātni augstskolās u.c.
- ASV Nacionālo humanitāro zinātņu alian-
ses prezidents Maikls Brintnels (*Michael
Brintnall*) ir pārliecināts (un tā ir lieliska
definīcija Humanitāro zinātņu izpratnei):
“Humanitāro zinātņu publiskā nozīme ir
neapšaubāma. Tās bagātina individuālās
dzīves, tās apvieno kopienas, tās veido
pamatus mūsu pilsoniskajām institū-
cijām, tās virza mūsu vēsturi un mūsu
kopīgās vērtības, tās padara iespējamu
saprast un saglabāt mūsu mantojumu un
tās sekmē plaši izglītota un konkurētspēji-
ga darbaspēka [rašanos].”¹⁴
- Latvijā kopš valsts atjaunošanas zinātnes
politikā un pārvaldībā daudzkārt neņem
vērā atšķirību (ignorē, nezina, nesaprot,
nav ieinteresēti, tīšuprāt to nedara), kas
rezultātā, devuma, aktualitāšu salīdzinā-
jumā pastāv starp humanitārajām un
sociālajām zinātnēm (HSZ), no vienas pu-
ses, un inženierzinātnēm, dabaszinātnēm,
no otras puses. HSZ zinātņu uzdevums ir
novērst spekulācijas, attīstīt kritisko domā-
šanu, izvērst modeli “zinātne sabiedrībai”,
taču tam ir vajadzīgs vairāk līdzekļu. Hu-
manitārās zinātnes ienes kultūru zinātnē.¹⁵
- Jaunu zināšanu un inovatīvu pieeju radī-
šana kopumā pieder cilvēku racionalitā-
tei, taču racionalitātes norises nav vien-
veidīgas.¹⁶ Atšķiras pētniecības īpatnības:
vairāk individuāls darbs HSZ, vairāk ko-
lektīvs darbs dabas zinātnēs. Ir būtiskas
atšķirības — Patiesība kā atvērtība un
Patiesība kā atbilstība. Angliski un vāciski
šīs zinātnes jomas atdala vārdi: *science*
un *humanities (and arts)*, *liberal arts*,
Geisteswissenschaften. Latviski atšķiri-
bas nav, lieto kopēju jēdzienu — zinātne.
Sociālās zinātnes veido savu grupu, par
kuras robežām mēdz būt strīdi.
- ASV plaši pazīstama un respektēta filoso-
fe Marta Nūsbauma (*Martha Nussbaum*)
ir pārliecināta, ka viens no galvenajiem
demokrātisku vērtību attīstības pamatiem
ir tieši humanitārās zinātnes. Patlaban iz-
glītība, pēc viņas domām, ir orientēta uz
šauru specializāciju ātras peļņas labā.¹⁷
Pasaulē pēdējos gadu desmitos mēģina
noniecināt humanitārās zinātnes, un tas
ir aplami.
- HSZ bieži rada lielus individuālus darbus
(monogrāfijas), bet dabas un inženier-
zinātnes — vairāk uz fakticitāti vērstus

darbus, kas var būt pat īsi ziņojumi (*proceedings*), kuru starptautiskā publicēšana tiek godāta kā sasniegums globālajā zinātnes procesā. HSZ atšķiras gan tirgus ziņā, tām galvenokārt ir vietējais tirgus, bet dabas zinātnēm — globālais tirgus, gan mērķauditorijas — dabas zinātnēm pamatā ir zinātnieku kopiena (sasniegumu izklāsts sabiedrībai ir cita tēma), HSZ — visa sabiedrība. Universāla pieeja pastāv dabaszinātnēs un inženierzinātnēs, bet specifiski kultūrvēsturiskas interpretācijas, kas var būt pilnīgi unikālas, — HSZ.

- Vims Blokman, Nīderlandes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta rektors un zinātņu vērtēšanas starptautisks eksperts (2013. gadā bija Latvijas zinātnes vērtēšanas ārzemju komisijas eksperts) atzīst: “Humanitārās un sociālās zinātnes nepēta universālas patiesības, kas apiet atsevišķo domājošo individu, bet gan lūkojas uz konkrētām sabiedrībām un kultūrām, pie kurām pētnieki nereti paši piederīgi. Viņu pētnieciskie vērojumi, pirmkārt, domāti sabiedrībai, lai sniegtu dziļāku ieskatu cilvēku rīcībā un taktikā un palīdzētu virzīt uzvedības maiņas. Tas nozīmē, ka primārais adresāts galvenokārt ir nevis starptautiskā, bet gan nacionālā pētnieku kopiena; vēl vairāk — arī zinātnieki var būt mērķauditorijas daļa, kā politikas veidotāji, ierēdņi, lēmēji, juristi, skolotāji, žurnālisti un izglītotie pilsoņi.”¹⁸

2. Latvija kā vienīgā vieta pasaulē...

- Latvija ir vienīgā vieta pasaulē (ieskaitot HSZ pārstāvjus diasporā), kur var attīstīt nacionālās HSZ par unikālām tēmām latviešu valodā. Tādēļ nacionāli svarīgajām HSZ ir jādod priekšroka Latvijas zinātnes sistēmā, ņemot vērā, ka unikalitāte nav universalizējama. HSZ kopienai, iesaistot zinātnes pārvaldi, ir jārosina diskusijas par plašāku tēmu aktualizāciju un finansējumu, kas nepieciešams nācīgas

pašizziņai, valstsgrības stiprināšanai un pilsoniskās sabiedrības u.c. tēmu attīstībai. 20% finansējums no valsts budžeta HSZ neatbilst ne valsts, ne sabiedrības vajadzībām saņemt HSZ atzinumus, tas ir jāpalielina līdz ceturtdaļai, vai pat trešdaļai no finansējuma zinātnēi.

- Strādājot pie unikālām HSZ tēmām, nav noliedzams, ka tās jāskata starptautiskā kontekstā, piemēram, 15. maija Latvija kā autoritatīvu apvērsumu laiks Eiropā, taču detaļu, personāžu, motivāciju, nosacījumu dziļākā izpēte ir Latvijas zinātnieku uzdevums, kas tiek veikts: piemēram, apjomīgā kolektīvā monogrāfija “15. maija Latvija” (zin. red. I. Feldmanis) 2017. gadā, “Latvieši un Latvija” 4 sējumos 2013. gadā, “*Latvia and Latvians*” 2 sējumos 2018. gadā, LU izdevums “Latvija: zeme, daba, tauta, valsts” 2018. gadā u.c., taču jābūt zinātnes sistēmai, kura nodrošinātu ilgtspējīgu HSZ fundamentālo darbu sagatavošanu un izdošanu (LZA projekti to neļauj izdarīt, arī VPP laiks ir īss — 3 gadi).
- Iesakām IZM un KM (arī ĀM, AizSM, VARAM) vienoties par humanitāro zinātņu mērķprogrammu vismaz 10 gadu pētījumiem, kas rezultētos fundamentālos izdevumos ar nacionālu un starptautisku vērtību, līdzīgi kā Kultūrkapitāla fonds maksā par valsts nozīmes mērķprogrammām. Piemēram, nav uzrakstīta Latvijas kultūras vēsture, Latvijas ideju un filozofijas vēsture u.c. (kas apjoma ziņā nevar būt kāda LZP granta darbs, bet ir liela pētnieku konsorcijs vai LZA pienākums).
- HSZ atšķirības ir jārespektē zinātnes politikā, neprasot HSZ strādāt kā dabaszinātņu, uz pozitīvisma metodoloģiju orientētiem pētniekiem, kuru darbs pamatā būtu tikai grupveida un saistīts ar lielāka skaita nelielu publikāciju iegūšanu.¹⁹ Minētajās kolektīvajās monogrāfijās HSZ pētnieki katrs individuāli ir rakstījuši savu sadaļu, kas vēlreiz apliecina HSZ specifisko

pieeju — zinātnieks kā kultūrizglītota personība, kura redzesloks un horizontālās zināšanas pieder pie zinātnes specifikas (hermeneitikas tēze par personības lomu zinātnē).

- Nenoliedzami, ka mūsdienu zinātnē dažādu nozaru metodoloģijas savijas, dabaszinātnēs ienāk humanitārās un socioloģiskās metodes un otrādi, kas ir inovatīvs process, tomēr atšķirību nonivelēšana un mērķu vienādošana uz ekonomiski un tautsaimniecībā izmērāmiem rezultātiem ved pie zinātņu nozaru balansa izjaukšanas un HSZ zinātņu apdraudējuma, humanitārajām zinātnēm prasot sasniegt tai neraksturīgus mērķus.
- Latvijā zinātnes politikā 2015.–2020. gadā Eiropas struktūrfondu līdzekļu izmantošanā par noteicošo tika pieņemta viedās specializācijas stratēģija (RIS3), nepievēršot uzmanību sociālo un humanitāro zinātņu nozīmīgumam sabiedrībā un valsts pastāvēšanā,²⁰ bet gan aicinot humanitārās zinātnes ietilpināties kādā no viedo tehnoloģiju stratēģijām.²¹

2013. gada 17. decembrī Ministru kabineta sēdē tika izskatītas Latvijas Viedās specializācijas stratēģijas jomas un akceptēts rīcības modelis tautsaimniecības stratēģiskai attīstībai. Humanitārajām zinātnēm tur vietas bija pavisam maz, jo tehnokrātisms plaukst pilnā mērā, iedvesmojoties no Eiropas Komisijas idejām.²² Nav garantijas, ka jaunajā Nacionālās attīstības plānā 2021.–2027. gadam tiks atzīmēta humanitāro un sociālo zinātņu loma (LZA Senāta sēdē pēc PKC vadītāja P. Vilka uzrunas izskanēja jautājums, ka NAP uzmetumā zinātnes vispār nav), tādēļ zinātnieku pārstāvjiem aktīvi jāpiedalās NAP tapšanā.²³

- Eiropā ir plašs piedāvājums HSZ, kas iekļauts H2020²⁴, iespējas piedalīties konsorcijs kā savas valsts pārstāvjiem, startēt individuāli, panākt eksemplāru statusu (nozīmīga ir VIAA iedibinātā eksperte informācijas izplatīšanā — L. Bužinska).

Taču Eiropas līmenī, veicot analīzi, atklājas arī HSZ iespēju redukcija Rietumvalstu institūcijām par labu (1/3 projektu paņēma UK, tad seko Vācija, Francija, Nīderlande).²⁵ EK analītiskajos pārskatos atzīts, ka post-sociālistisko valstu zinātniekiem HZS sfērā ir mazas iespējas konkursos uzvarēt pieredzējušās un bagātās Rietumvalstu universitātes (sk. analīzi par projektu uzvarētāju sadalījumu starp ES valstīm²⁶).

- Tādēļ Latvijas pārstāvjiem Eiropas Savienības Parlamentā, EK, vēstniecībās būtu aktīvāk jāstrādā, lai neveidotos disbalanss projektu iegūšanā starp “vecajām” un “jaunajām” Eiropas valstīm. Var rosināt nākamajos EK zinātnes uzsaukumos prioritāri atzīt tos pieteikumus, kuros ir iesaistītas “jaunās” dalībvalstis (noteikt % līdzdalības daļu).
- Ieteikumos Latvijas zinātnes attīstībai²⁷ maz tiek minētas humanitārās zinātnes (sociālās zinātnes saņem vairāk ieteikumus), diemžēl pat Latvijas Zinātņu akadēmija neko vairāk par pusteikumu “Nacionālo un sociālo jautājumu risināšana” stabilai valsts attīstībai nav varējusi ieteikt. Tas, iespējams, liecina par pieradumu no humanitārajām zinātnēm neko negaidīt. Iesakām LZA, sadarbojoties ar valsts pārvaldi, vairāk pievērsties HSZ aktualitāšu apzināšanai un tālāk virzīšanai.

3. HSZ rezultativitātes uzskaitījums un zinātņu metodes

- HSZ rezultativitātes uzskaitījumam būtu jāseko nostādnei “Kas ir padarīts plašā spektrā”, ņemot vērā tieši šīs jomas specifiku — nacionālās valodas attīstība, kultūras patiesības, vietējā nozīme sociālajā un personību (galu galā tas jāizprot kā kulturāls darbaspēks) attīstības jomā, zināšanu ne-instrumentalizēšana, demokrātisko vērtību spēkā noturēšana, pilsoniskās sabiedrības attīstība, valstiskuma

pilnveidošana utt. Tikai SCOPUS datu bāzē esošo rakstu angļu valodā uzskaitījums nevar būt adekvāts HSZ rezultātu apkopojums (bāzes finansējuma piešķiruma noteikums).

- Blokmans uzsver, ka humanitāro zinātņu pamatvalodai jābūt nevis angļu, bet gan nacionālajām valodām. Šo pareizo atziņu mēģina ignorēt Latvijas zinātnes politikas veidotāji. HSZ jomā svarīgas ir arī vācu, franču, spāņu, itāļu, krievu u.c. valodas, kuru starptautisko nozīmi nedrīkst aizēnot ar prasību pēc angļu valodas. Taču HSZ dominē angļu valoda, un, piemēram, sociālo zinātņu starptautiskajā bibliogrāfijā vācu valoda vairs veido tikai 7%, franču — arī tikpat.²⁸
- Populārs Austrijas filozofs Pauls Konrads Lismans (*Paul Konrad Liessmann*) uzstājas ar tēzi, ka ir muļķīgi pakļaut humanitārās zinātnes dabaszinātņu vērtēšanas standartiem — bibliometriskajām metodēm, rezultātu kvantitātei, citējamības uzrādīšanai, rakstu publicēšanai galvenokārt žurnālos. Grāmatas, antoloģijas un monogrāfijas ir galvenais rādītājs, kas ietekmē sabiedrību. Bibliometriskie kritēriji pamazām novedīs pie originalitātes trūkuma humanitārā jomā, pie rezultātu elementāras kvantitātes vairošanas, publikāciju īsuma (nevis literāras izstrādātības), viduvējības un citām vainām, kas gremdēs šīs zinātnes.²⁹
- Pasaulē zināma ASV filosofe Judīte Batlere (*Judith Butler*) krājumā *“The Humanities and Public Life”* ar nepatiku raksta, ka humanitārajām zinātnēm prasa aizpildīt tabulas, kur jāieraksta *deliverables* (projekta izmērāms jeb taustāms rezultāts), taču tā ir zināšanu instrumentālizācija, kas nerespektē cilvēkzinātņu specifiku, un tas nav pareizi.³⁰
- Metožu atšķirības. Filosofijā jau sen ir attīstīta mācība par humanitāro zinātņu specifiku, metodēm (ideogrāfiskās metodes atšķirību no nomotētiskās — nekan-

tisma filosofija, dzīves filosofijas mācība par *Verstehen* un *Erklären*, fenomenoloģiskā metode, loģiskais pozitīvisms, hermeneitika, dekonstruktīvisms u.c.). Tā ir izvēsta kopš 19. gs. beigām, atbrīvojot zinātnisko diskursu no pozitīvismā sakņotiem aizspriedumiem. Liekas, ka neviens, izņemot filosofijas nozares ļaudis, Latvijā par to nezina, tādēļ aizvēsturiskā maniere cenšas humanitārās zinātnes vienādot ar dabaszinātnisko pieeju.

- Dabaszinātniskās matematizācijas spēku izcili analizē Edmunds Huserls (*Edmund Husserl*) darbā “Mūsdienu Eiropas zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija”³¹. Viņš šo varu apraksta kā matemātiskās un dabaszinātnes jēgiztukšošanu ar tās tehnizēšanu.
- Eiropas civilizācijas pāraugšana patērētājsabiedrībā un militārisma 20. gadsimtā spilgti apliecina zinātņu morālo krīzi, nepārdomājot savus pamatus. Tas šobrīd ir raksturīgs visai Eiropas un Transatlantiskajai zinātnei kopumā.³² No tā var glābt tikai kāda dziļa domāšanas krīze, kas liks atpazīties, lai mazinātu skriešanu pakaļ modernisma lozungiem “Vairāk, vēl vairāk”, “Jauns, vēl jaunāks”. Vācu/itāļu filozofs Vitorio Hesle (*Vittorio Hösle*) uzskata: “Arvien vairāk atveras šķēres starp paātrinātu zinātniski tehnisko attīstību un stagnējošo, varbūt arī regresējošo ētisko apziņu.”³³ Zināšanas top vērtību kontekstos, taču daļu no tām aplami mēģina nošķirt no vērtībām. Notiek pastiprināta pievēršanās digitalizācijai, lielo datu bāzēm, mākslīgajam intelektam, robotizācijai, taču pārāk maz tiek pievērsts uzmanības skatpunktiem — kam, ar kādu vērtību?

4. HSZ sabiedriskā nozīme nacionālā valstī un pasaulē

- Agresīvas ideoloģijas pasaulē pārdzimis un jauni monstri atgriežas, no tiem ir jāuzmanās tāpat kā no infekcijām. Ar mildronāta tableti (kuras formulu atklāja

Organiskās sintēzes institūts) var ārstēt cilvēku sirdis, tomēr mildronāts nevar aizvietot vēstures zinātnes un filosofijas nepieciešamo klātbūtni Latvijā (un Eiropas Savienībā). Taču mildronāts tiek vērtēts kā Latvijas veiksmes formula, bet, piemēram, vēsturnieku argumentu virkne par Latvijas okupāciju — nekas īpašs. Tas ataino disbalansu zinātņu nozīmīguma vērtējumos, kas nav pareiza.

- HSZ nozīmīgums hibrīdkara apstākļos pieaug vairāk nekā STEM nozaru ietekme uz militāro ražošanu.³⁴ Hibrīdkara apstākļos humanitārās zinātnes ir galvenais aizsardzības ierocis, nevis materiālie ieroči — tanki vai raķetes. Iegādāties militāro tehniku bez humanitāri patriotiskās domāšanas kultūras nozīmē izsviest naudu vējā. No NATO noteiktā 2% finansējuma aizsardzībai daļai līdzekļu jābūt veltītai domāšanas un valstsgrības aizsardzībai.
- Nozīmīga funkcija humanitārajās zinātnēs ir sajūtu demokratizācija (sensate democracy), t.i., sajēgas veidošana sabiedrībā par ticamo, patieso, kopējām vērtībām, spriestspējas treniņu, medijpratību, lai nekļūtu par mediju vergu un manipulējama muļķi.
- Lai saprastu situāciju ar zinātni, nepieciešama pastiprināta humanitāro zinātņu — filosofijas, ētikas, kultūras vēstures, civilizāciju teorijas mācīšana visos izglītības līmeņos.
- Latvijā notiek otrādi — nevis pastiprināta mācīšana, bet humanitārās sfēras sašaurināšana, cerot uz caurviju kompetenču ieviešanu, kas aizlāpīšot visus izglītības robus. Izglītības sistēmas kritiķi ir ievērojuši fizikas, ķīmijas u.c. dabas zināšanu trūkumu skolēnu izglītībā, kas traucējot inženierzinātņu attīstību tautsaimniecības vajadzībām.
- Taču tas pats sakāms par humanitāro un sociālo zinātņu snieguma sliktajām zināšanām, kas atainojas vēstures ignorancē, paviršajā komunikācijā, nespējā risināt

konfliktus utt. Sabiedrība cieš no zināšanu vienuspusīgas instrumentalizācijas. HSZ sociālā ietekme nav tik plaša kā vajadzētu.³⁵

- Kā būtisks zināšanu veids modernajā pasaulē jāmin komunikatīvi sociālās zināšanas. Sabiedrība funkcionē kā saziņas tīkli. Jāprot sadzirdēt, atbildēt, saprast. Izvērtēt ekonomiskos, finanšu, sociālos procesus. Nevis tos informatīvi uzskaitīt vai strukturēt, bet tieši saprast. Šāda veida zināšanas ir humanitāras, plūstošas, variablas un interpretatīvi papildinošas. To valoda svārstās no enkrātiskas līdz akkrātiskai valodai, no analītiski kritiskas līdz metaforiski ironiskai. Jāattīsta medijpratība kā HSZ sadaļa, lai nezaudētu hibrīdkarā.
- Jāatzīmē uzmanības trūkums pret HSZ pašsapratni, jēdzieniem, ar kādiem operē, aprakstot jaunas situācijas — trafaretu konceptu ekspluatēšana, aizrautība ar sociālo konstruktīvismu utt. (starp citu, Ilonas Kundas un līdzautoru analītiskais projekts IZM uzdevumā 2016. gadā³⁶ par humanitāro un sociālo zinātņu ekosistēmu neņem vērā šo zinātņu ontoloģiju — fundamentālās pašizpētes dimensiju, bet mēģina tās reducēt vairāk uz pielietojamo sfēru praktiskām vajadzībām). HSZ situācija pasaulē liecina, ka ir sarežģījumi ar HSZ apjēgumiem, nepietiek jaunas terminoloģijas, nav attīstīta spēja unikālus procesus aprakstīt kā specifiskus fenomenus, tiek lietotas klišejas (piem. populisma apzīmējumā). Tādēļ nedrīkst samazināt HSZ pašrefleksijas, jaunu virzienu veidošanās nozīmi, reducējot HSZ vērtību tikai uz pielietojamību. HSZ ir arī fundamentāla dimensija — attīstīt pašam sevi.

5. HSZ joma: iztrūkstošais

- Latvijā nostiprinās pseidozinātnes, māņticība, misticisms, šamanisms, viltvāržu sektas, ticība burvestībām utt., kas kopumā dara kaunu valsts iedzīvotāju kopējā saprāta līmenim. Humanitāro un sociālo

zinātņu pienākums būtu mazināt mērķi, taču resursi neļauj pietiekami izvērsties publiskajā telpā. Jauno zinātnieku apvienība nāk ar iniciatīvu to apspriest RSU seminārā. Vismaz ir, ar ko sākt...³⁷ Iespējams, ka tam sekos kāda LZA HSNZ sanāksme.

- Esošā valsts vara ir pārliecināta, ka tehnoloģijas un ekonomika noturēs spēkā Latvijas pastāvēšanu un nodrošinās sabiedrības lojalitāti apdraudējuma gadījumā, bet vērtību audzināšana var pagaidīt! Tā ir pilnīga aplamība, kad valstī tiek konstatēts patriotisma, valstsgribas trūkums.³⁸ Šajā sakarā daudz lielākā mērā jāstiprina humanitārās zinātnes, paplašinot AM iecerēto Valsts aizsardzības mācību skolās līdz pat mūžizglītības līmenim, kā arī jāveic pētniecība.

6. Vajadzība pēc zinātnes pārvaldības modernizācijas

- Krīzi zinātnē rada kļūdas un ilgstoši greizas orientācijas zinātnes pārvaldībā un politikā. Zinātnes pārvalde meklē iespēju realizēt galvenokārt intereses, rada birokrātiskus priekšrakstus, kuros sapin pati sevi un pētniekus, piemēram, ačgārnības, kad institūcijām nācās radīt 1 PLE “dubultniekus” postdoktoru projektu realizācijai (IZM ierēdņu kļūdu dēļ). Būtiski jāsamazina ar zinātni saistīto birokrātisko noteikumu daudzums.
- Zinātnes pārvaldes rīcība Latvijā diemžēl nav guvusi sabiedrisku un valstisku vērtējumu, nav bijusi paškritiska un pakļauta ārējam novērtējumam, izņemot stingro Valsts kontroles ziņojumu par IZM darbību zinātnes jomā 2012. gadā (taču šie ieteikumi palika bez ievēribas)³⁹ un iebildes METRIS ziņojumā⁴⁰ u.c.
- Jāveicina zinātnes pārvaldības modernizācija, IZM, VIAA, LR ZP, SUZa u.c., iekļaujot izpratni par humanitāro un sociālo zinātņu nozīmīgumu pilsoniskās sabiedrības, hibridkara, ES un nacionālo

valstu problēmu risinājumos. Jāsekmē EK nostādņu atbrīvošana no pārlieku lielas zināšanu instrumentalizācijas, strādājot kā ekspertiem un valsts pārstāvjiem Eiropas Komisijā.

- Patlaban esošajos Noteikumos par bāzes finansējumu zinātnē jāmaina rezultativitātes uzskaitījums, kurā ir tikai SCOPUS, WoS datu bāzu raksti, bet nav monogrāfiju. Uzskaitot zinātnisko institūciju sasniegumus bāzes finansējuma piešķiršanai Zinātniskas monogrāfijas (nevis kolektīvās ar 10–20 autoriem), kas balstītas uz padziļinātu pētījumu, jāietver rezultatīvajos rādītājos ar koeficientu 3 (sekojot Igaunijas ZP).
- Jāmaina Noteikumu sadaļa par LZP eksperta tiesību piešķiršanu humanitārajā nozarē, palielinot zinātniskas monogrāfijas vērtējumu. Patlaban ir viens no variantiem: 1 raksts SCOPUS, 1 zinātniska monogrāfija, 1 nozīmīgs raksts Latvijas izdevumos; taču monogrāfija nav pielīdzināma *proceeding* tipa rakstam, tā ir vismaz 3 raksta veida publikāciju vērtā.
- Jāseko Lietuvas piemēram un Latvijas zinātnē LZP jānodala humanitārās un sociālās zinātnes atsevišķā Padomē, kurā tiek ievēlēti (nevis iecelti, kā LZP) labākie eksperti, kas izstrādā uz šīm zinātņu nozarēm vērstus vērtēšanas kritērijus, saskaņo tos ar valsts un sabiedrības vajadzībām. Ņemot vērā to, ka Latvijai ir sava nacionālā politika, nacionāli nozīmīgo tēmu vērtēšanā galavārds nedrīkst būt anonīmiem ārzemju ekspertiem.

Avoti un piezīmes

- ¹ Net 4 Society. Keys to successful integration of social sciences and humanities in 2020.
- ² Izmantoti Latvijā pieņemtie nosaukumi, kas publicēti VIAA mājaslapā http://viaa.gov.lv/lat/zinatnes_inovacijas_progr/apvarnis_2020_red/sab_prob_l_risinasa/veselibas_demogr_parm/

- ³ https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/H2020_LV_KI0213413LVN.pdf
- ⁴ <https://likumi.lv/doc.php?id=263464>
- ⁵ http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/wp/2018-2020/annexes/h2020-wp1820-annex-h-esacrit_en.pdf
- ⁶ Ar zinātnes sistēmu šeit domāts zinātnes politikas, organizācijas un institucionālās bāzes (vadība, normatīvais regulējums) kopums. IZM neizmanto jēdzienu “zinātnes sistēma”, bet lieto jēdzienu “zinātņu ekosistēmas”, ko uzskata par “specifisku konceptu”. Sk.: https://www.izm.gov.lv/images/zinatne/SHZ_SOCIALIE.pdf.
- ⁷ NET 4 Society. Successful SSH Integration. www.net4society.eu
- ⁸ STEM saīsinājums no zinātne, tehnoloģijas, inženierzinātnes un matemātikas (*Science, Technology, Engineering and Mathematics*).
- ⁹ IZM neatbalsta šādu zinātnes dalījumu, taču analītiskajos pētījumos par HSZ lomas, uzdevumu un devuma vērtēšanas metodikām tāds ir lietots. Latvijā zinātņu nozares ilglaicīgi ir dalītas sešās grupās, un šis dalījums nepārprotami nošķir dabas un inženierzinātnes un HSZ. Apzīmējums DIZ gan ieviests tikai šajā tekstā, jo STEM neiekļauj visas nozares, kas uztvertas kā dabas un inženierzinātņu nozares.
- ¹⁰ Laura Bužinska ir Valsts izglītības attīstības aģentūras (VIAA) Nacionālā kontaktpunkta (NKP) speciāliste, kas konsultē tieši HSZ zinātniekus un citus projektu pretendētus (NVO, pašvaldības, valsts institūcijas) par SC6 un SHZ ar horizontālo ietekmi.
- ¹¹ Vims Blokman ir Nīderlandes Humanitāro un sociālo zinātņu institūta rektors.
- ¹² Žans Klods Junkers (*Jean-Claude Juncker*), Eiropas Komisijas prezidents.
- ¹³ http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/pse/h2020-guide-pse_en.pdf.
- ¹⁴ Brintnall M. Public Witness Testimony. 2012. [http://www.appropriations.house.gov/_files/041411writtentestimonypublicwitnessespartii.pdf](http://appropriations.house.gov/_files/041411writtentestimonypublicwitnessespartii.pdf).
- ¹⁵ ASV iniciatīva pret aprobežotas sabiedrības pārvarēšanu, attīstot humanitārās zinātnes u.c. The Heart of the Matter. <http://www.amacad.org>.
- ¹⁶ Blokman V. Nenovērtētās humanitārās un sociālās zinātnes. *Zinātnes Vēstnesis*, 2012, 4. jūn.
- ¹⁷ Nussbaum M. *Not for profit: why democracy needs the humanities*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2010.
- ¹⁸ Blokman V. Nenovērtētās humanitārās un sociālās zinātnes. *Zinātnes Vēstnesis*, 2012. g. 4. jūn., 2.–3. lpp., pilns tulkojuma teksts www.lza.lv/zinatnes-vestnesis.
- ¹⁹ Research into the specificities of local and national developments has retained its value, since the functioning, consequences, and meanings of social mechanisms depend much more on the context in which they operate than is the case in most of the natural science. INTERCO-SSH. How to improve international and interdisciplinary cooperation in the Social Sciences and the Humanities. https://ec.europa.eu/research/social-sciences/index.cfm?pg=library&lib=policy_briefs#interco.
- ²⁰ Visos trīs ERAF konkursos “Atbalsts zinātnei un pētniecībai” atbalstītu SHZ projektu vispār nebija.
- ²¹ Viedās SS ir pētījuši projektā https://izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/SHZ_ekosistemas_apraksts.pdf RIS3 nostādnes: Zinātnes politikas mērķis ir stiprināt Latvijas pētniecības un inovāciju kapacitāti prioritārajos virzienos zinātnē un viedās specializācijas stratēģijas jomās, lai stimulētu tautsaimniecības transformāciju uz efektīvāku resursu izmantošanu un jaunu, augstākas pievienotās vērtības preču un pakalpojumu radīšanu. Šī mērķa sasniegšanai, palielinot investīcijas un mazinot institucionālos šķēršļus, tiek veidota inovācijas sistēma, kas veicina pētniecības cilvēkkapitāla un infrastruktūras atjaunotni, rada jaunas zināšanas un stimulē tehnoloģisko progresu tautsaimniecībā.

- ²² Ilonas Kundas un līdzautoru pētījumā būtiski paplašināta humanitāro un sociālo zinātņu lomas izpratne, kas ir labvēlīga un pareiza nostādne. Šī pētījuma autori izvirza tēzi, ka arī Latvijā zinātnisko institūciju un SHZ izglītības loma tautsaimniecības attīstībā jāskata ne tikai instrumentāli (kas sniedz tūlītēju efektu komercdarbībā), bet daudz plašākā kontekstā, ietverot radošuma sekmēšanu (šeit nozīmīga ne tikai izglītības zinātne, bet pirmām kārtām jau humanitārās zinātnes un māksla); izpratni par to, kā ekonomisko darbību ietekmē kopienas dzīve un kā panākt, lai cilvēki gribētu dzīvot un stādāt Latvijā (SHZ nozaru dialogā ar publisko pārvaldi visos līmeņos); kā pieņemt ētiski komplicētus lēmumus, kurus neizbēgami uzdod zināšanu ietilpīgu produktu radīšana (gan bioekonomika, gan IKT). Un pašas tehnoloģijas arī varam vērtēt kā sava veida skatījumu uz pasauli, sava veida vērtības un idejas par “labu dzīvi” — kas ir humanitāro zinātņu un mākslas analīzes sfēra.
- ²³ <http://www.pkc.gov.lv/nap2027>.
- ²⁴ <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/area/social-sciences-and-humanities>.
- ²⁵ Among the European funding programs for research, the collaborative research projects have the highest impact on international scientific collaboration within Europe and beyond, especially with regard to peripheral and semi-peripheral countries, whereas the ERC, which has become an indicator of excellence, tends to reinforce inequalities (from 2007 to 2013, 26% of the ERC funding went to the UK; 17.6% to Germany; 15% to France; 10.7% to the Netherlands; in the SSH, the UK concentrates one third of the grants). https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/interco-ssh_pb_042017.pdf.
- ²⁶ https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/interco-ssh_pb_042017.pdf.
- ²⁷ <https://www.izm.gov.lv/images/zinatne/>
- Nozaru ministriju profesionālo nozaru asociāciju nevalstisko organizāciju un nozaru vadoso uzņēmumu atzinumu apkopojums.pdf.
- ²⁸ https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/interco-ssh_pb_042017.pdf#view=fit&pagemode=none.
- ²⁹ Liessmann: The current forms of quantitative evaluation will not foster excellence, but mediocrity in research in the humanities.
- ³⁰ Butler J. *The Humanities and Public Life*. New York: Fordham University Press, 2014, p. 16.
- ³¹ Fragments tulkots latviski grāmatā Huserls E. *Fenomenoloģija*. Rīga: FSI, 2002.
- ³² Kernan A., Bowen W. G., Shapiro H. T. *What's Happened to the Humanities?* Princeton University Press, 1997.
- ³³ Hesle V. *Mūsdienu krīze un filosofijas atbildība*. Rīga: FSI, 2011.
- ³⁴ Small H. *The Value of the Humanities*. Pembroke College, Oxford University Press, 2013.
- ³⁵ https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_briefs/impact-ev_pb_122015.pdf#view=fit&pagemode=none; skat datu bāzi par sociālo ietekmi SSH pētījumos: <http://sior.ub.edu/jspui/>.
- ³⁶ https://izm.gov.lv/images/statistika/petijumi/SHZ_ekosistemas_apraksts.pdf.
- ³⁷ <http://lja.lv/2-seminars-vai-dzivojam-pseudozinatnes-okultisma-un-ezoterikas-uzplaukuma-laika/>.
- ³⁸ Sk. Egils Levits. Valstsgrība. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2019.
- ³⁹ Sk. LZP sēdi un norādes uz dokumentiem: http://www.lzp.gov.lv/index.php?option=com_content&task=&id=0&Itemid=-54&limit=9&limitstart=108; VK ziņojums 2015.09. jau ir izdzēsts. http://www.lrvk.gov.lv/upload/zin_zinatne_20Feb2012.pdf.
- ⁴⁰ <http://bookshop.europa.eu/lv/emerging-trends-in-socio-economic-sciences-and-humanities-in-europe-pbKINA23741/>

Materiālu sagatavoja
Raita Karnīte